

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ: 1946-1950

Turgay UZUN

*Prof. Dr.; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Kamu Yönetimi Bölümü,
uturgay@mu.edu.tr*

Özet

1946-1950 dönemi Türk demokrasisi açısından çok önemli bir dönemdir. Birden çok partinin serbest ve rekabetçi bir ortamda iktidar mücadelesi verdiği seçimler ilk kez 1946 yılında yapılmıştır. 1946 seçimleri ile meydana gelen TBMM, cumhuriyet tarihinde ilk kez seçimle oluşan çok partili bir meclis olmuştur. 1946-1950 arası parlamentoda iktidar ve muhalefetin yan yana olduğu ilk yıllar olması nedeniyle oldukça hareketli bir dönem yaşanmıştır. Bunun ilk nedeni, güçlü iktidarın ilk kez bir muhalefet partisi ile karşılaşmasıdır. 23 yıl süren güçlü bir tek parti yönetimin henüz sona ermiştir. Diğer ise, muhalefetin de iktidar ile politik mücadele etmeyi yeni öğrenmeye başlamış olmasıdır. Türk demokratik hayatının başlangıç yıllarının önemi, parlamenter demokrasi ile ilgili kültür ve geleneklerin temellerinin atılmasıdır. Diğer yandan, birçok politik usul ve yöntemin bu yıllarda oluşmaya başlamasıdır. Bu yılların iyi analiz edilmesi, demokratik hayata ilişkin sorunların giderilmesine ve Türk demokrasisinin düzeyini yükseltilmesine olumlu etiler yapacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'de Demokrasi, Demokrat Parti, Demokrasiye Geçiş, Çok Partili Hayat

Abstract

The period of 1946-1950 is a very important period for Turkish democracy. In 1946, the elections were held for the first time, where more than one party struggled with power in a free and competitive environment. The Turkish Grand National Assembly, which took place with the 1946 elections, is the first multi-party assembly formed by elections in the history of the republic. Since 1946-1950 was the first

years in the parliament when the power and opposition were side by side, a very active period was experienced. The first reason for this is that for the first time the powerful government has encountered an opposition party. A strong one-party rule that lasted 23 years is just over. The other is that the opposition has just begun to learn how to struggle politically with the government. The importance of the beginning years of Turkish democratic life is the laying of the foundations of culture and traditions related to parliamentary democracy. On the other hand, many political procedures and methods began to emerge during these years. A detailed analysis of these years will make positive effects on solving the problems regarding democratic life and raising the level of Turkish democracy.

Keywords: *Democracy in Turkey, Democrat Party, Transition to Democracy, Multi-Party Life*

Giriş

Türkiye'nin tek partili yönetimden çok partili yönetime geçiş ortamını, siyasal, toplumsal ve ekonomik iç etkenler ile dış etkenler hazırlamıştır. Ülke içindeki siyasal sistemin tekçi yapısının, sorunları çözmeye yetersiz kalması, toplumsal yapının etkileri ve ekonomik durumun bozulması ile ortaya çıkan toplumsal muhalefetin zorlaması, çok partili hayata geçişte iç etkenleri oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler Yasası'nın imzalanması, ikinci dünya savaşını demokratik cepheyi oluşturan ülkelerin kazanması ve dünyada demokratik ideolojilerin egemen olması ülkenin iç siyasal yapısını bu yeni duruma göre düzenleme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.

1950'lerin en önemli siyasî aktörü Demokrat Parti'dir. Demokrat Parti, tek parti dönemine son veren parti olması nedeniyle Türk siyasal tarihinde önemli bir yere sahiptir. Demokrat Parti, Cumhuriyeti kuran, toplumsal ve kültürel reformları gerçekleştiren yönetici kadronun, cumhuriyeti kuran iradeyi temsil eden Mustafa Kemal Atatürk'ün partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi karşısında, halk desteğiyle iktidara gelmiştir. 1923-1946 yılları arasında

Meclis’te kısa aralıklar dışında tek bir parti varlığını sürdürmüş, CHP hem iktidarı elinde tutmuş hem de yasama faaliyetine yön vermiştir. Osmanlı’dan Cumhuriyete devredilen demokrasi mirasının yetersizliği, dönemselsel ideolojik etkiler, muhalefet olgusunun zayıf olması yanında yeni kurulan cumhuriyetin tehdit algılama düzeyinin yüksek olması bir muhalefet partisinin kurulmasına izin vermemiştir.

Demokrasiye Geçişte İç ve Dış Etkiler

Türkiye’de tek partili yönetimden çok partili yönetime geçiş sürecini sadece iç dinamikler yönlendirmemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni dünya düzeninde Türkiye’nin de yer alabilmesi, ancak siyasal yapısını Batılı ülkelerin siyasal yapısına uyarlaması ile mümkün olabilecekti. Diğer yandan, savaş sonrası bir “süper güç” olarak ortaya çıkan Sovyetler Birliği karşısında, Türkiye’nin toprak bütünlüğünü koruyabilmesi için Batı ittifakı içinde yer alması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştı. Bu nedenle, İkinci Dünya Savaşı sonlarında başlayan çok partili hayata geçiş sürecine etki eden dış etkenler, dünyada yeni bir düzenin oluşma aşamasında bulunması nedeniyle önem taşımaktadır. Demokratik bir ülke olup olmamak gibi temel bir tercihle karşı karşıya kalan Türkiye’nin, demokratik ülkelerin safında yer alabilmesi, ancak Türkiye’deki tek parti yönetiminin, demokratikleştirilmesi yani çok partili siyasal hayata geçilmesi ile mümkün olabilecekti.

Dış Etkiler

Çok partili hayata geçiş sürecini hızlandıran en önemli dış politika etkeni, Türkiye’nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin bozulmasıdır. Sovyetler Birliği, Mart 1945’de Ankara’ya verdiği nota ile 17 Aralık 1925’de imzalanan antlaşmayı yeni şartlara uymadığı gerekçesiyle tanımayacağını bildirdi. Yeni şartlara uyum sağlanabilmesi için, Boğazlarda Montreux rejiminin değiştirilmesi ve doğu sınırlarında Sovyetler lehine değişiklikler yapılması isteniyordu. Sovyetler Birliği’nin bu istekleri Türkiye’nin Batı blokuna girme ve bunun ön şartı olarak da çok partili hayata geçme kararını hızlandırdı (Karatepe, 1991:201). Savaş sonrası bir süper güç olarak ortaya

çıkan Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki emelleri ve bunlara yönelik olarak ileri sürdüğü istekler, Türkiye'nin Batıya yönelimini hızlandırmıştır

İkinci Dünya Savaşı biterken, dışarıdaki özellikle ABD'deki siyasal ortam, Türkiye'nin siyasal yapısını demokratikleştirmediği takdirde Batıdan beklediği yardımı elde edemeyeceğini gösteriyordu. Birleşmiş Milletler Yasasını onaylamak üzere Nisan 1945'de San Francisco'ya giden Türk heyeti başkanı Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Reuter Ajansına verdiği demeçte, "Cumhuriyet rejimi siyasî bir kurum olmak özelliği ile modern demokrasinin yolunda azimle ilerlemektedir. Anayasamız en ileri demokratik anayasalarla karşılaştırılabilir; başkalarını da geride bırakır" diyor ve "her demokrat tezahürün savaştan sonra Türkiye'de gelişeceğini" ekliyordu (Kürkçüoğlu, 1978:231).

Bunun yanında dışarıdaki demokrasi gelişmeleri özellikle, İtalya ve Almanya'daki tek parti rejimlerinin çöküşü, Türkiye'deki muhalefet hareketlerine örnek oluşturarak da Türkiye'de çok partili demokrasinin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Demokrat Parti kurucularından Adnan Menderes, 18 Temmuz 1946'da Aydın'da yaptığı konuşmada şöyle diyordu: "Tek parti usulüyle yönetilen ülkeler her yerde yeniliyorlar ve tek parti yönetiminin üstünlüğüne bağlanan umutlar tek tek iflas ediyordu. İşte ikinci dünya savaşının kan ve ateş tufanları içinde tek parti zihniyeti böyle yıkıldı. Hiçbir ülke dünyada oluşan büyük olayların ve egemen olan fikir akımlarının etkilerinden uzak olamaz. Ülkemizde de bu etki kendini gösterdi." (Kürkçüoğlu, 1978:232). Bu bağlamda, Adnan Menderes ve diğer Demokrat Parti kurucuları, tek parti yönetiminin, dünyada yükselen demokrasi anlayışına daha fazla dayanamayacağını anlamışlar yeni, güçlü ve halkın desteğini arkasına almış bir muhalefet hareketinin başarıya ulaşacağına inanmışlardı.

Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Durum

Tek parti döneminde Türkiye'de siyasal iktidarın toplumsal tabanı asker-sivil bürokrasi ile ekonomik yönden güçlü toplumsal

kesimlerin iş birliğine dayanıyordu. Temeli millî mücadelede, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde, Kuvây-i Milliye müfrezelerinde ve kongrelerinde atılan bu koalisyona, savaşın kazanılmasından sonra gayrimüslim burjuvazinin yerini almaya aday büyük şehir burjuvazisi de katılmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi kurulduktan sonra, tek parti rejimi ve bu rejime özgü bir seçim sistemi ile bu koalisyon büyük çatışmalara meydan vermeden ülkeyi yönetmişti (Timur, 1991:18). Türkiye’de çok partili sistem, toplumun yapısal bileşiminin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Osmanlı Devleti’nin son dönemi ve özellikle Cumhuriyetin başlarında oluşan daimî bir toplumsal farklılaşma, Türk toplumunun basit toplumsal yapısını karmaşık bir yapıya dönüştürmüştür. Bireylerin ve grupların çıkarları ve ihtiyaçları artmış, tek partili yönetimin yapabileceklerini aşacak düzeyde farklılaşmaya başlamış, yönetimin tekçi hükûmet felsefesi yetersiz kalmıştır (Karpas, 1958:40). Hükûmetin sorunları çözmeye yetersiz kalması, toplumsal grupları aralarındaki ekonomik ve toplumsal yapı farklılıklarına rağmen, çok partili hayat geçiş öncesi bir araya getirmiştir. İlk olarak, devletçilik toplumdaki grupların hemen hepsinin çıkarlarına engel olmaya başlamıştır. Bu toplumsal gruplara göre, devletin kendilerine zararlı işlevleri vardı ve otoritesini de bu yönde kullanmaktaydı. Bu nedenle devletin, kendi çıkarlarına hizmet eden bir yapı haline gelmesi gerekiyordu. Bu durum, iktisadî ve siyasî açıdan da bireyleri daha fazla özgür bir hale getirecekti.

Bu yıllarda, Türkiye’de yeni bir tür “siyasal elit” in ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yeni elit, serbest meslek sahipleri, iş adamları gibi küçük şehir ve kasabalarda oturan diğer “orta sınıf” mensuplarından oluşmaktaydı. Millî Mücadele ile başlayan asker, sivil eşraf “ittifakı”, hükûmetin ekonomi politikasının belirlenmesinde etkili olmuştur. Savaş sonrasında uygulanan devletçilik politikası, rejimin karmaşık yapısından ve çok yanlılığından dolayı sınırlı alanlarda uygulama imkânı bulurken, bu grupların güçlenmesine engel olamamıştır (Cem,1982:269). II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de uygulanan ekonomi politikasının, savaş nedeniyle zenginleşen toplumsal

kesimler dışında kalan tüm toplum kesimlerini hoşnutsuz kaldığı söylenebilir. Bu nedenle, savaşın sona ermesiyle birlikte, ortaya çıkan yeni uluslararası düzende Türkiye'nin de yer alabilmesi ve dış yardım sağlayarak ekonomik durumunu düzeltebilmesi için siyasal sistemini ve dolayısıyla ekonomisini yeni şartlara göre yapılandırması gerekiyordu.

Geçimlerini tarımla sağlayan çiftçilerin durumu, 1936'dan sonra fiyatların artmasıyla bir miktar düzelmmişti. Devlet, yeni kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi yoluyla daha fazla buğday almaya başlamış, fiyat artışlarının sağladığı yararın bir kısmını çiftçilere aktarmıştı. Ancak savaşın başlamasıyla hükümet, tarıma birçok yönden zarar veren askerî seferberlik politikasını benimsedi. Çoğunluğu köylü olan bir milyondan fazla erkeğin silah altına alınması, tarım sektöründe işgücünün azalmasına neden oldu. Savaşla birlikte, çift hayvanlarına el kondu ve tarımsal girdiler piyasadan kalktı. Çiftçilerin ürünlerine ödenen fiyatlar sabit kalırken, bütün diğer fiyatlar enflasyona ayak uydurdu. Tarım politikasında çiftçileri hedef alan bu ani değişiklik, köylülerin iktidardan uzaklaşması sonucunu doğurdu (Keyder,1992:154-155). Toplumdaki huzursuzluk yalnızca yoksul kitlelerde değil varlıklı kesimlerde de baş göstermeye başlamıştı. Bu durumun oluşmasında varlıklı kesimleri hedef alan Varlık Vergisi Kanunu büyük ölçüde etkili olmuş ve bu gruplar CHP ile yapmış oldukları "ittifakı" kopartmak sürecine girmişlerdi. Bu sürece toprak reformunun yapılacağı söylentileri de eklenince varlıklı kesimin CHP'den uzaklaşması hızlanmıştır. (Tekin-Okutan, 2011:143) Bu dönemde etkili olan diğer bir toplumsal grup da işçilerdir. Bu grubun büyük bir bölümü cumhuriyet döneminde meydana gelmiştir. Işıkli, Demokrat Parti'nin, sendikal ve siyasal alanda bağımsız biçimde ve kendi ideolojileri doğrultusunda örgütlenmenin imkânsız olduğu deneyle ortaya çıkmış olan işçiler için, içlerinde büyüyen muhalefet eğilimlerini yönlendirebilecekleri bir siyasal örgüt olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir (Işıkli, 1972:300). Tek parti döneminde, toplumsal kesimler içinde yer alan işçi kesimine yönelik uygulamalar diğer kesimlere olduğu gibi

baskıcı ve sınırlayıcı bir özellik göstermiştir. Özellikle 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile her türlü muhalefetle birlikte, işçi ve sendikacılık hareketi de uzun bir süre engellenmiştir.

Demokrat Parti’nin Kuruluşuna Giden Süreç

Türkiye’de siyasal muhalefet hareketinin bir siyasal parti halini almasına yol açan gelişmeler, 1946 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde Çiftçi-yi Topraklandırma Kanunu görüşmelerinde kendini göstermiştir. Toprak Kanunu hükûmet tarafından özellikle üzerinde durulan ve önem verilen bir düzenleme idi. TBMM’de kanunun kabul edilmesinden sonra, Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar ve arkadaşlarının Toprak Kanununun kabulü dolayısıyla, Atatürk’ün yüce adının saygı ile anılmasına, “Yüce Şef İnönü’ye” Büyük Millet Meclisinin saygılarının sunulmasına ve Saraçoğlu Hükûmetinin kutlanmasıyla kendilerine başarılar temennisine dair önerge vermiş ve kabul edilmiştir. Çiftçi-yi Topraklandırma Kanunu Meclisten çıktığı günlerde dört milletvekili “Dörtlü Takrir” adıyla bilinen önergeyi verdiler. Bu önergeyi imzalayan milletvekilleri; İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü idi.

Cumhuriyet Halk Partisi grup başkanlığına verilen tavrırde, somut olarak, ulusal egemenliğin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisinde, hükûmetin Meclis tarafından etkili bir biçimde denetlenmesinin sağlanması, vatandaşların siyasî hak ve hürriyetlerinin anayasanın getirdiği genişlikte kullanabilmelerinin sağlanması, bütün parti çalışmalarının bu esaslara uygun hale getirilmesi ve tavrırin açık oturumda görüşülmesi isteniyordu (Akşin, 1988:13). 12 Haziran 1945 tarihindeki kapalı oturumunda görüşülen tavrır, tavrır sahiplerinin oyu hariç bütün iktidar milletvekilleri tarafından reddedildi. Ret sebebi olarak da, kanun değişikliğine ilişkin tekliflerin Meclise, tüzük değişikliğine ilişkin tekliflerin ise, parti kurultayına götürülmesi gerektiği ve bu nedenle parti grubunun önergeyi görüşme imkânının olmadığı gösterildi.

Meclis'teki ilk muhalif tavır, Saraçoğlu hükûmetinin 7 aylık bütçesine, Yusuf Hikmet Bayur, Recep Peker, Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Emin Sazak'tan oluşan yedi milletvekilinin ret oyu vermesidir. DP'nin kuruluşundaki en bariz katkının da Refik Şevket İnce'ye ait olduğu da ifade edilmektedir. Gazete yazısında açık mektup yayımlayan İnce, Bayar'ın parti kurmakta geç kaldığını belirtmiştir (Sunay, 2013:175)

Dörtlü takririn reddedilmesinin asıl sebebi tartışmalıdır. Bir görüşe göre takrir, İnönü'nün isteği ile reddedilmiştir. Burada asıl amaçlanan, ikinci bir parti kurdurmaktır. Diğer bir görüş de, Cumhuriyet Halk Partisi yapısının henüz otoriter tepki alışkanlığını sürdürdüğü görüşüdür. Cumhurbaşkanı İnönü'nün demokratikleşme yolunda adımlar atılacağını söylemesine rağmen, takririn reddedilmesi ve bu milletvekillerinin partiden ihracının ikinci görüşü doğrular nitelikte olduğu söylenebilir. Diğer yandan önerge veren milletvekilleri o zamana kadar yeni bir parti kurma yönünde girişimde de bulunmamışlardı.

Önerge veren milletvekillerinden Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, bir süre sonra Vatan gazetesinde hükûmeti eleştiren yazılar yazmaya başladılar. Yazılarında Anayasa ve yasalardaki anti-demokratik hükümlerin kaldırılması, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması gibi konuları işliyorlardı. Bu durum üzerine parti divanı 21 Eylül'de toplanarak Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün partiden ihraç edilmesine karar verdi. Dörtlü takriri imzalayan diğer Milletvekili Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün partiden ihracının parti tüzüğüne aykırı olduğunu Vatan gazetesindeki yazılarında dile getiriyordu. Bunu üzerine parti divanı Refik Koraltan'ın da partiden ihraç edilmesine karar verdi. Bu gelişmeler üzerine önergeyi hazırlayan milletvekillerinden Celal Bayar da önce milletvekilliğinden daha sonra da Cumhuriyet Halk Partisi üyeliğinden istifa etmesiyle dört milletvekilinin de partileriyle ilişkileri kalmadı.

Milli Şef İnönü Kasım 1945’deki Meclis açış konuşmasında partiden ihraç edilen milletvekillerine seslenerek ayrı bir parti kurmalarının yerinde olacağını belirtti. Cumhuriyet Halk Partisi içinde de bir muhalefet partisinin kurulmasının, partiye yöneltilen totaliter parti suçlamasını ortadan kaldıracığı ve partiyi muhalif unsurlardan arındıracağı nedeniyle desteklendiği söylenebilir. Demokrat Parti programı hazırlandıktan sonra Celal Bayar tarafından program Cumhurbaşkanı İnönü’ye sunulup daha sonra da olurunun alınarak yola devam edildiği ifade edilmektedir. (Toker, 1990:80) Bu her ne kadar bir “yol kazasına” meydan vermeyi önleme amacı taşıyorsa da daha sonraki süreçte Demokrat Parti hakkındaki muvazaa iddialarına da temel teşkil edecektir. Parti kurucularından Refik Koraltan parti programı ile tüzüğünü 7 Ocak 1946’da İçişleri Bakanlığına vererek, Türkiye’de yeni bir dönemin başlangıcı sayılan Demokrat Parti’nin kuruluşunu gerçekleştirdi. Kuruluşun gerçekleşmesinden sonra teşkilatlanma çalışmalarına hız verilerek toplumsal desteğin hızlı bir biçimde artırılması hedefleniyordu. Cumhuriyet Halk Partisi’nin muhalefet partisine yönelik baskılarını artırması, zaten yıllardır tek parti döneminde, otoriter uygulamalardan bıkmış olan halk kitlelerinin Demokrat Parti’ye kaymalarını kolaylaştırdığı söylenebilir. Bu doğrultuda, Demokrat Parti, hızlı bir şekilde ülke genelinde örgütleniyordu. Celal Bayar, 12 Haziran’da partisinin 34 il ve 160 ilçede örgüt kurmuş olduğunu bildiriyordu. Partinin hızlı biçimde büyüyüp yaygınlaşmasından partililer memnun olurken bazı gruplar da bu durumu endişe ile izlemeye başlamışlardı.

Demokrat Parti’nin iktidarın uygulamalarından rahatsız kitleyi kendi partisi etrafında toplamasının, iktidarla arasındaki mücadeleyi Ankara’dan çok kırsal kesime taşıdığı söylenebilir. Anadolu’nun değişik şehirlerinde bürokratik katmanları oluşturanlar devlet memuru olmalarının yanında Cumhuriyet Halk Partili olma özelliğini de birlikte taşıyorlardı. Bu özelliklerinden dolayı, iktidarın nimetlerinden birinci derecede yararlanıyorlardı. Bu nedenle, karşılarında yeni ve gittikçe güçlenen bir muhalefet partisinin ortaya çıkması, onları, kendi çıkarlarının geleceğinin tehlikeye düştüğü endişesiyle

karşı karşıya bıraktı. Demokrat Partiyi kuranlar bürokrasi ile yapmış oldukları geleneksel ittifakın artık sona erdiğini, bu ortamda taşra eşrafı ve köylülerin sahip olduğu potansiyeli iktidara gelmek amacıyla kullanmanın daha “gerçekçi” bir yönelim olduğunun farkına varmışlardı.

Cumhuriyet Halk Partisi içinde, sertlikten yana olan yöneticiler, bazı Demokrat Parti müteşebbislerinin üzerinde baskı oluşturmaya başladılar; ancak yine de Demokrat Parti’nin gelişmesini önlemiyorlardı. Demokrat Parti, bir buçuk ayda 16 il ve 36 ilçede teşkilat kurmuştu. Bu arada Bayar, Cumhuriyet Halk Partisi çevrelerinin yaymış oldukları söylentilere cevap olarak, 13 Mart 1946’da bir bildiri yayınladı. Bayar, Demokrat Parti’nin Serbest Fırka gibi geçici bir siyasal hareket olmadığını vurguluyor, bu iddianın Demokrat Parti’yi engellemesinden çok iktidar partisini küçültücü bir yakıştırma olduğunu ileri sürüyor, ikinci bir partinin varlığının milli birliği parçalayıcı bir neden değil, demokrasinin bir gereği olduğunu vurguluyordu. Demokrat Parti’ye geçenlerin sonunun iyi olmayacağı yönündeki Cumhuriyet Halk Partisi çevrelerinden gelen tehditleri ise, yasadışı bir tavır olarak reddediyordu (Dilipak, 1990:98).

Belediye seçimlerinin erkene alınması, genel seçimlerin de öne alınacağı ve 1946 yazında yapılacağına da bir işareti olarak görülüyordu. Çünkü iki dereceli bir seçimle işbaşına gelen iktidar partisi, iktidarını tek dereceli bir seçimle yenileyip, bir yandan çok partili yeni düzende daha çok söz sahibi olmak, ülke dışında da Türkiye’nin gerçekten demokrasi yolunda olduğunu göstermek, diğer yandan da halkın partisine olan ilgisini ölçmek ve teşkilatını da bu yeni düzene uyumlu hale getirmek amacındaydı (Karpas, 1958:135). Muhalefet, hükûmetin belediye seçimlerinin öne alınmasına ilişkin verdiği teklife engel olamayınca belediye seçimlerine katılmama kararı aldı. Muhalefet partisinin bu kararı kamuoyu tarafından da olumlu karşılandı (Eroğul, 1990:15). Seçimlerin, iktidar tarafından, muhalefetin karşı çıkmasına rağmen öne alınması, muhalefet çevrelerinde rejimin liberalleştirilmesine

yönelik umutların azalmasına sebep oldu. Demokrat Parti kurmaylarından Menderes, seçimlerin iktidar partisi tarafından öne alınmasını sert bir şekilde eleştirerek, bu durumun tek parti yönetimini sürdürmek amacıyla oluşturulduğunu ileri sürdü (Feroz-Bedia Turgay Ahmad:1977:19).

Demokrat Parti'nin, iktidar partisinin tüm ikazlarına rağmen belediye seçimlerine katılmayacağını açıklaması Milli Şef İnönü'yü de hiç memnun etmemişti. İnönü yurt gezilerinde yaptığı konuşmalarda muhalefete verdiği gözdağının az geldiğini düşünüyordu. Bu durumu telafi etmek için, TBMM'de toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Olağanüstü Kurultayında iç ve dış etkiler nedeniyle yerel seçimlerin öne alındığını ve genel seçimlerin de bir iki ay içinde yapılacağını açıklıyordu (Eroğul, 1990:15). 26 Mayıs'ta belediye seçimleri Milli Kalkınma Partisi'nin de seçim günü, seçimlere katılmayacağını açıklaması üzerine muhalefetsiz olarak yapıldı. Bu seçimlerde Demokrat Parti teşkilatı gayri resmî olarak kendi seçmenlerine seçime katılmama çağrısında bulundu. Muhalefetsiz seçimler sonucunda bütün belediye başkanlıklarını Cumhuriyet Halk Partililer elde etti. Katılımın düşük olması iktidar partisi içindeki sertlik yanlılarını harekete geçirdi. Cumhuriyet Halk Partisi içinde "ılımlı" olarak nitelendirilebilecek Nihat Erim bile, demokrasinin toplumsal yapıda rahatsızlıklar oluşturması halinde, demokrasiden vazgeçilmesi ve tavandan tabana doğru bir otorite kurulması gerektiğini söylüyordu (Yalman, 1971:1973).

1946 Genel Seçimleri ve Sonrası

Demokrat Parti'nin gittikçe güçlenmesi, halk desteğini arkasına alıyor olması, Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerini kaygılandırıyor. Haziran ayında Mecliste tek dereceli seçim yasası kabul edildi. Dernekler Kanunu'nda sınıf temeline dayalı parti kurmaya izin veren değişiklikler yapıldı. Meclis, genel seçimlerin normal süresi olan Ekim 1947 yerine, 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmasına karar verdi. Cumhurbaşkanı İnönü'nün, 1 Kasım 1945'de seçimlerin, normal süresi olan 1947 yılında yapılacağını söylemiş

olmasına karşın, seçimlerin bir yıl erkene alınmasının altında yatan gerçeğin, Demokrat Parti'nin giderek daha fazla halk kitlesinin desteğini alıyor olması ve partinin gerçek bir iktidar alternatifi haline gelmesi olarak gösterilebilir.

Bunun yanında muhalefetin belediye seçimlerini boykotu sonucunda dış dünyada oluşan kötü imajın bir an önce silinmek istenmesinin de seçimlerin öne alınmasında önemli bir etken olduğu söylenebilir. Çünkü Batılı demokratik devletlerin hala tek parti yönetimiyle yönetilen bir Türkiye'ye gereken desteği sağlamayabileceği endişesi hüküm sürmekteydi (Ülman, 1967:104). Cumhuriyet Halk Partisi grubunun seçimlerin öne alınmasına ilişkin aldığı karar iktidar muhalefet ilişkilerini sertleştirdi. Demokrat Parti içerisinde seçimlere katılıp katılmama konusunda görüş ayrılıkları belirdi. 16 Haziran'da başlayıp üç gün süren toplantılardan sonra Demokrat Parti seçime katılmaya karar verdi. Toplantı sonunda yayınlanan bildiride "bütün olumsuz unsurlara rağmen seçime katılma" kararının alındığı kamuoyuna açıklandı.

Demokrat Parti'nin seçimlere katılacağını açıklamasından sonra ülke genelinde yoğun bir propaganda dönemi başladı. Demokrat Parti'nin düzenlediği mitinglere binlerce kişinin katılması Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerini tedirgin ediyordu. Bunun bir sonucu olarak iktidar, muhalefet partisi üzerindeki baskıları artırma yoluna gitti. İktidar ve onun sözcüleri böyle bir mücadele tarzını anarşiden ayırmakta güçlük çekiyorlardı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin keskin kalemi Falih Rıfki Atay, "Demokrat Parti, bir siyasî parti olmaktan çıkmış, bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketine dönüşmüştür." diyordu. Bunun karşısında Demokratlar kanun yolundan çıkmamaya özen gösteriyorlar, mitinglerde taşkınlığı önlemek için büyük gayret sarf ediyorlardı. Buna rağmen seçim propagandası sırasında Demokrat Partilere yönelik eylemler önlenemiyordu (Eroğul, 1990:15-16). Demokrat Parti seçim kampanyasında, seçim güvenliğinin sağlanması, hükümet ve bürokrasinin seçimlerde tarafsız kalması ve seçimlerde düzenin sağlanması, tüm anti-demokratik yasaların ve seçim yasasının

değişmesi, Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığının birbirinden ayrılması, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması konuları üzerinde duruluyor, seçimi kazanmaları halinde tek parti anlayışına son verecekleri mesajını veriyordu. Cumhuriyet Halk Partisi ise, partilerinin cumhuriyeti kurduğunu ve Atatürk’ün partisi olduğunu, devrimlere öncülük ettiklerini ve dünyanın içinde bulunduğu bu kritik dönemde iktidarda deneyimli bir partinin bulunması gerektiği üzerinde duruyordu.

Ülkede seçim atmosferi hızla yayılırken, partiler de bir yandan milletvekili adaylarını belirlemeye çalışıyorlardı. Demokrat Parti uzun görüşmelerden sonra, İstiklâl Savaşının önde gelen komutanlarından Mareşal Fevzi Çakmak’ın desteğini sağlamış, Mareşali, Ankara, İstanbul, İzmir ve Erzurum’dan liste başı olarak aday göstermişti. Demokrat Parti genel başkanı Celal Bayar, Bursa, İzmir ve İstanbul’dan adaydı. Adnan Menderes ise, Aydın, Manisa ve Kütahya’dan aday olarak gösteriliyordu. Mareşal Fevzi Çakmak’ın, Demokrat Parti’den aday olması, Demokrat Parti’ye halk desteğinin artmasına yol açtı. Mareşal’in Atatürk’ün yakın arkadaşı olması, Kurtuluş Savaşındaki kişiliği ve geleneksel kesime yakın olması gibi önemli sayılabilecek özelliklere sahip olması bu sonucu doğuran önemli etkenlerdi.

21 Temmuz 1946’da Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili genel seçimleri yapıldı. Demokrat Parti’nin 465 milletvekili için gösterdiği 273 adaydan yalnızca 62’si seçilebildi. Cumhuriyet Halk Partisi ise, 396 üyelik kazandı. Seçimlerde 7 bağımsız aday da Meclise girmeyi başardı.1946 seçimleriyle oluşan TBMM’de Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinin toplumsal kökenlerine bakıldığında her iki grup arasında önemli farkların bulunduğu ortaya çıkmaktadır. İlk olarak Demokrat Parti milletvekillerinin daha genç oldukları görülmektedir. Nitekim Demokrat Parti milletvekillerinde ortalama yaş oranı yüzde 48,9 iken, Cumhuriyet Halk Partisi’nde bu oran yüzde 53,2’dir. Demokrat Parti yeni bir parti olması nedeniyle, milletvekillerinin yasama

deneyimi de azdır. Demokrat Parti’de milletvekillerinin yüzde 83’ü ilk kez TBMM’ye girerken Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinin yüzde 65’i yasama deneyimine sahiptir. Demokrat Parti milletvekilleri daha çok Ege ve Marmara bölgesi kökenli olmalarıyla dikkat çekmektedir. Demokrat Parti milletvekillerinin yüzde 45’i, Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinin ise yüzde 36’sı bu iki bölge kökenlidir. Demokrat Parti milletvekillerinin yüzde 67’si kırsal kesimden gelmekte iken, Cumhuriyet Halk Partililerde bu oran yüzde 56’dır. Demokrat Partililerde yükseköğrenim görme oranı yüzde 69, Cumhuriyet Halk Partililerde ise yüzde 74’tür (Turhan, 1991:169).

Demokrat Parti’nin yükseköğrenim görmüş milletvekillerinin çoğu hukuk eğitimi görmüş kişilerden oluşurken, Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinin çoğu Mülkiye ve Harbiye’de eğitim görmüş kişilerden oluşmaktadır. Her iki parti milletvekilleri meslekleri açısından incelenirse, Demokrat Partililerin Cumhuriyet Halk Partililere oranla daha çok serbest meslek sahiplerinden oluştuğu görülmektedir. Demokrat Parti grubunun yüzde 33’ü avukat iken, bu oran Cumhuriyet Halk Partisi’nde yüzde 18’dir. Cumhuriyet Halk Partisi grubunun yüzde 13’ü asker kökenli ve sivil bürokrat olmasına karşın bu iki meslek grubundan Demokrat Parti’de hiç yoktur (Turhan, 1991:169). Demokrat Parti kentlerde iyi sayılabilecek sonuçlar almasına rağmen, iktidarın kontrolünü daha kolay yapabildiği küçük yerleşim merkezlerinde bir varlık gösteremedi. Özellikle iktidar partisinin tekeli altındaki Doğu Anadolu’da Cumhuriyet Halk Partisi büyük oy topladı (Feroz-Bedia Turgay Ahmad, 1977:23).

Demokrat Parti, seçimlerde görevli gözlemcilerinin gönderdiği raporlara dayanarak, seçim sonuçlarına itiraz etmesine rağmen bu iddialar yerinde bulunmayarak reddedildi. Celal Bayar, hükûmeti, seçimlere hile karıştırmakla suçladı. Bu sırada İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı bir bildiri yayımlayarak, “bazı gazetelerin özellikle seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheye düşürücü ve bu yüzden ülkenin huzurunu bozucu ağır neşriyata devam ettiği” ve

“sıkıyönetim bölgesinde bu gibi tahriklerin devamına müsaade edilmeyeceğini” bir uyarı niteliğinde kamuoyuna duyurdu. Bu bildiriden bir gün sonra Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından süresiz olarak kapatıldı (Toker,1991:126).

21 Temmuz 1946 seçimleri, bu seçimlerden kısa bir süre önce kabul edilen “4918 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu’na göre yapıldı. Bu yasa tek dereceli seçim sistemini getirmekle beraber, getirdiği hükümlerle özgür bir seçimin güvencelerini sağlamaktan uzaktı. 4918 sayılı yasanın en önemli sakıncaları; seçimin gizliliğinin sağlanmamış olması ve sonuçların olduğu gibi açıklanmasını sağlayacak tarafsız bir denetleme mekanizmasının kurulmamış olmasıydı (Timur, 1991:54). Bu yönde bir mekanizmanın kurulmaması seçimlerin güvenilirliği üzerinde şüphelerin oluşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, seçimlerin güvenli bir biçimde yapılmış olması halinde, partilerce kazanılan milletvekili sayılarının Demokrat Parti lehine önemli ölçüde değişebileceği fikrinin güç kazandığı söylenebilir. Seçim yasası yanında bir diğer önemli değişiklik de Cemiyetler Kanunu’nda yapılan düzenlemedir. 1961 Anayasasına kadar siyasal partiler anayasal güvenceden yoksun kalmışlar, partilerin kurulması ve işleyişi Cemiyetler Kanunu hükümlerine göre yapılmıştır. 4919 Sayılı yasa ile Cemiyetler Kanunu değiştirilmiş ve sınıf esasına dayalı parti ve dernekler kurulması serbest hale getirilmiştir.

4918 Sayılı Kanun, il ve ilçe merkezlerinde “seçimi idare ve kontrol etmek üzere”, “seçim kurulları” oluşturmaktaydı. Bu kurullar belediye başkanının başkanlığında, belediye meclisi üyelerinden seçilen beş kişiden oluşmaktaydı. Seçim kurullarında genellikle bin seçmeni aşmayacak şekilde “seçim büroları” düzenliyor, bu bürolar içinde yine belediye başkanını seçtiği beş kişilik “seçim komisyonları” oluşturuluyordu. Seçmen, oyunu bu beş kişinin önünde açık olarak veriyordu. Oyların sayımı ise yine bu komisyon tarafından yapılıyor ve tutanaklara geçiriliyordu. Sayımı yapılan oylar ise yakılıyordu. Daha sonra, merkez ilçe seçim kurulu,” İl Daimî Encümeni üyelerinin katılması ve valinin başkanlığında toplanarak”

kimlerin milletvekili seçildiklerini saptıyordu (Timur, 1991:54). Bu nedenle, kullanılan oyların kapalı kapılar ardında sayılması ve sayıldıktan sonra yok edilmesinin, oyların herhangi bir nedenle yeniden sayılmasını imkânsız hale getirdiği, bunun yanında oylamanın parti görevlileri önünde yapılmasının da seçmen iradesinin sandığa yansımalarını büyük ölçüde engellediği söylenebilir.

21 Temmuz 1946 seçimlerine iktidarın ve Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin doğrudan müdahalesi olup olmadığının bugüne kadar bir kesinlik kazandığı söylenemez; ancak o dönemi yaşamış ve özellikle Cumhuriyet Halk Partili yazarların, seçimlerde hile yapıldığına dair yazılarının, bu iddiaları güçlendirmiş olduğunu söylemek mümkündür. Dönemin siyasal olaylarını ayrıntılı bir şekilde anlatan Metin Toker, Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimlere müdahale ettiği, tutanaklarda değişiklikler yaptığı ve idare amirleri ile Cumhuriyet Halk Partisi örgütlerinin seçimleri kirlettiği iddialarını gerçek olarak nitelendirmekte, ancak Demokrat Parti'nin seçime girdiği illerde zaten zayıf durumda olduğunu ve bu seçimi kazanmak için bu tip yöntemlere başvurmanın gereksiz olduğunu söylemektedir (Toker, 1991:172). Aynı konuda Tarık Zafer Tunaya, 1946 seçimlerini "Meşrutiyet seçimlerini hatırlatan bir hava içinde gerçekleştirildiğini" ifade etmektedir (Tunaya:1952:657). Fazıl Ahmet Barutçu'da seçimlerde yapılan bazı usulsüzlüklerin, sanki tüm yurttan gerçekleştirilmiş gibi gösterilmeye çalışıldığını belirtmektedir (Barutçu, 1954:384).

1946 seçimlerinin, II. Meşrutiyet döneminin ünlü 1912 seçimleri (Sopalı Seçimler) kadar uzun bir süre tartışılan, dürüstlüğünden kuşku duyulan bir seçim olduğunu belirten Tevfik Çavdar, Seçim Kanununun gerekli güvenceleri sağlayamamasının, özellikle Anadolu'da birçok hileler yapılmasına yol açtığını söylemektedir (Çavdar, 1983:2060). Seçimlerdeki baskı ve hileler, Demokrat Parti muhalefetinin de sertleşmesine neden oldu. Bu sertleşme açısından Demokrat Parti'nin seçim kampanyası boyunca yüksek desteğini gördüğü toplumsal muhalefetin verdiği cesaretin de önemli rolü olduğu söylenebilir. Çünkü geniş yığınlar, verdikleri oyun, gerçek

sahipleri tarafından savunulmasını istiyorlardı. Özellikle parlamento dışındaki muhalefetin dozu, Demokrat Parti’yi tutan basın organları tarafından artırılıyordu (Çavdar, 1983:2066).

Seçim Sonrası Siyasal Hayat

Demokrat Parti seçimlerden sonra, seçime hile karıştırıldığı gerekçesine dayanarak sert bir muhalefet başlattı. İzmir, Bursa ve Adana’da büyük protesto mitingleri düzenleniyordu. Bu sırada, Demokrat Parti içinde, başını seçilemeyen milletvekillerinin oluşturduğu bir grup partili, seçimlerde milli iradenin tam olarak Meclis aritmetiğine yansıtılmadığı gerekçesiyle, yeni seçilen Demokrat Partili milletvekillerinin istifa edip, muhalefeti milletin içinde sürdürmesi gerektiği fikri üzerinde durmaya başladılar. Diğer bir grup ise, seçime çok zor şartlar altında girildiğini ve Demokrat Parti’nin Mecliste muhalefet görevini yapması gerektiği fikrini savunuyordu. Demokrat Parti yönetimi ise, “sine-i millete” dönme fikrine pek sıcak bakmıyordu. Genel idare kurulunda yapılan görüşmelerden sonra, muhalefetin, Meclis çatısı içinde yapılması fikri ağırlık kazandı. Parlamenteoya girmiş bir Demokrat Parti muhalefetinin, iktidar tarafından susturulması ve partinin kapatılmasının daha zor olduğu kanısının, bu kararın alınmasında önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı ve Milli Şef İnönü ise, Demokrat Parti’nin mutlaka Meclise girmesini ve muhalefetini burada sürdürmesini istiyordu. Türkiye’nin dış ülkeler nazarındaki itibarı ve uluslararası ilişkilerdeki imajı Demokrat Parti’nin “sine-i millete” dönmesiyle önemli ölçüde sarsılabilirdi. Cumhurbaşkanı da seçimlerde birtakım “anormalliklerin” olduğunun farkındaydı; ancak bunların normal yollardan düzeltilebileceğini düşünüyordu. Buna karşılık işlerin üzerine çok gidilirse ortaya çıkabilecek karışıklık, yüzünü demokrasiye dönmüş bir dünyada, çok partili hayata geçiş deneyinin de sonu olabilecekti (Toker, 1991:129).

Demokrat Parti’nin genel seçimlerde ortaya çıkan ülke çapındaki gücü, Cumhuriyet Halk Partisi’ni cumhuriyet tarihinde daha önce

karşılaşmadığı bir seçenikle karşı karşıya getirdi. Bizzat kendi izin vererek ve hatta bir ölçüde teşvik ettiği muhalefete “artık yeter” mi demeliydi, yoksa bizzat kendisinin koyduğu kurallara uymalı mıydı? Diğer yandan, seçimlerden sonra Başbakanlığa otoriter eğilimleriyle tanınan Recep Peker’in atanması, siyasî çevrelerde daha çok birinci ihtimalin gerçekleşeceği yönünde bir kanı uyandırmaktaydı. (Timur, 1991:55)

Buna karşılık Cumhuriyet Halk Partisi içinde, Genel Başkan gibi düşünmeyenler de bulunuyordu. Cumhuriyet Halk Partisi gibi devletle özdeşleşmiş ve seçimlerde iktidarın imkânlarından yararlanmış bir parti karşısında, yeni kurulmuş bir partinin tüm uğraşlara karşın önemli bir başarı elde etmesi, öncelikle gelecekte iktidar partisine bağlı olan Cumhuriyet Halk Partilileri korkuttu. Cumhuriyet Halk Partili bürokratlar ve iktidara sahip olmanın sağladığı ayrıcalıkları kaybetmek istemeyen gruplar, Demokrat Parti muhalefetinin bir an önce susturulması gerektiği, bu yapılmadığı takdirde Demokrat Parti’nin gelecek seçimlerde iktidara geleceği tezini işliyorlardı. Muhalefete karşı bu anti-demokratik ve baskıcı anlayışın sözcülüğünü sert muhalefetin sesi haline gelen Falih Rıfkı Atay yapmaktaydı. Falih Rıfkı Atay, Ulus Gazetesindeki köşesinde, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin rejim savaşı verdiğini ve Moskova Radyosunu hayal kırıklığına uğrattığını” ileri sürüyordu (Toker, 1991:129).

Seçim sonrasında karışıklıklar devam ederken, 5 Ağustos’ta yeni TBMM toplandı. Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhurbaşkanlığına İnönü’yü, Meclis Başkanlığına da General Kazım Karabekir’i aday gösterdi. Demokrat Parti ise, Cumhurbaşkanlığına Mareşal Fevzi Çakmak’ı, Meclis Başkanlığına da Yusuf Kemal Tengirşek’i aday gösterdi. Her iki partinin de kendi adaylarına oy vermeleri nedeniyle, İsmet İnönü tekrar Cumhurbaşkanlığına seçildi. Recep Peker’in Başbakanlığa atanması, iktidar partisi içinde bir süredir muhalefete yönelik sert tedbirlerin alınmasını isteyen aşırı görüşlüler tarafından memnunlukla karşılandı. Bu atama aynı zamanda çok partili demokrasi ve düşünce özgürlüğü bağlamında, milletvekillerinin iki

gruba ayrılmasına yol açtı. Bu gruplardan ilki, Peker'i destekleyen ve çoğunluğu yaşlı eski milletvekillerinden oluşmaktaydı. Bunlar, otoriter yöntemlere bağlılıkları olan ve hükûmete yönelik eleştirileri rejime karşı yapılmış sayan sert tavırlara sahip olanlar idi. Daha genç ve liberal düşünenlerin oluşturduğu ikinci grup ise, çok partili sistem, tartışma özgürlüğü ve genellikle demokrasi yanlısı olan ılımlılardı.

İktidar ve Muhalefet ilişkilerinin Gerginleşmesi

Muhalefet tarafından uzun süre, iktidarın ekonomik politikasını eleştirmede temel teşkil edecek cumhuriyet tarihinin ilk büyük çaplı devalüasyon kararı 7 Eylül 1946'da Mecliste yapılan görüşmelerden sonra kabul edildi. 7 Eylül kararlarıyla, 1 Türk Lirasının 1 ABD Doları karşısındaki değeri 1.30 TL'den 2.80 TL'na indirildi. Devalüasyon oranı yüzde 53,6 dolayında gerçekleşti. Devalüasyonda amaçlanan, savaş sonrasında oluşan yeni ekonomik şartlara ve politikalara uyum sağlamak ve üzerinden miktar ve fiyat sınırlamaları kaldırılacak olan ithalatın artışını sınırlı tutmak ve dışarıya satılan ürünlerin dolar bazında fiyatını azaltarak ihracatı artırmaktı (Kepenek, 1984:123). Ülkenin ithal mallarına şiddetle ihtiyaç duyduğu bir dönemde hükûmetin Türk Parasının değerini yüzde 50 oranında düşürmesi, ithal ürünlerin yüksek fiyatlarla satılması sonucunu doğuran, yanlış ekonomik ve mali bir karar olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Cillov,1972:139-140).

Bu devalüasyondan sonra bazı temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarına zam yapıldı. Bu durum, hayat standardı zaten düşük olan toplum kesimlerinin durumunu daha da kötüleştirerek, hükûmete karşı toplumda oluşan muhalefetin güçlenmesine ve hükûmete yönelik Demokrat Parti muhalefetinin de yoğunlaşmasına neden oldu. Yeni getirilen Basın Yasası, anti-demokratik yönleri ağır basan bir yasa özelliği taşımaktaydı. Yasaya göre gazete çıkartma, mahallin en büyük mülki amirinin takdirine bırakılıyor, devlet güçlerine karşı yalan haber yazmayı beş seneye kadar ağır hapisle cezalandırıyordu. Yasanın bu kadar anti-demokratik bir yapıya sahip olması, iktidar

partisi milletvekillerinin yasayı oy birliği ile kabul etmelerine engel olamadı.

İktidarın, basın ve muhalefet üzerindeki baskıları karşısında, Demokrat Partililer, muhalif sol aydınların da desteklediği “İnsan Hakları Derneği” adı altında bir dernek kurdular. Derneğin kurucuları arasında milliyetçi ve muhafazakâr olarak bilinen Mareşal Fevzi Çakmak ile Zekeriya Sertel ve Cami Baykurt gibi sol görüşlü kişilerin bir arada bulunması kamuoyunda şaşkınlıkla karşılandı. Sol aydınların dernek içinde yer almasının, Demokrat Parti’nin geniş cephe taktiğine ve sol aydınları, Cumhuriyet Halk Partisi şemsiyesinden çıkartmaya yönelik bir girişim olduğu söylenebilir (Dilipak, 1990:115).

Muhalefetle iktidar arasındaki karşılıklı suçlamalar arasında TBMM, 8. Dönem çalışmalarına 1 Kasım 1946 tarihinde Cumhurbaşkanı İnönü’nün açış konuşmasıyla başladı. Demokrat Parti milletvekilleri Cumhurbaşkanı Meclise geldiğinde ayağa kalkmayarak protesto ettiler. Cumhurbaşkanı konuşmasında, genellikle dış politika konusuna ağırlık vererek, artık hükûmetle partilerin ayrılmış olduğunu işaret ediyordu. İnönü, çok partili hayatın, parlamentonun yanında, belediyelerde ve il genel meclislerinde de başladığını söyleyerek artık düşmanlığın ortadan kalkmasını istediğini ifade ediyordu (Toker, 1991:154).

18 Aralık’ta Mecliste bütçe görüşmeleri başladıktan sonra bütçenin okunmasını takiben muhalefetin görüşlerini açıklayan Adnan Menderes, bütçenin gittikçe bozulan ekonomik ve mali durum için gerekli tedbirleri almaktan yoksun bulunduğunu, bürokrasinin yaygınlaştığını, tarımsal üretimin yeterince desteklenmediğini belirtti. Menderes, “başbakan memleketin şurasında burasında çıkacak karışıklıkların şiddetle önleneyeğini, yine şiddetli bir lisanla ifade etti. Siyasî tahrikler tabiri ile acaba birden fazla partili siyasî hayata girmiş olmamızı ve bunun tabii tecellilerini mi ima etmek istiyor?” diyerek hükûmetin ülkede olağanüstü şartların hâkim kılmak istediğini işaret etti. Menderes’in eleştirileri üzerine

kürsüye çıkan Recep Peker, “Demokrat Parti adına dinlediğiniz Adnan Menderes’in sesinde kötümser ve psikopat bir ruhun mariz karanlıklar içinde şanlı bir milletin ve arkada bıraktığı karanlıklardan azametli, şan ve şerefli bir istikbale gitmek azminde bulunan kudretli devlet hayatımızı bir boşluk halinde ifade eden ruh hâletinin akislerini dinledik” biçiminde Menderes’e sert bir cevap verdi. Bu sert sözler üzerine, Celal Bayar’ın çağrısı üzerine protesto ederek Demokrat Parti grubu meclisi terk etti. Meclisi terk eden Demokrat Partililer, bu protestolarını dokuz gün boyunca sürdürdüler. Muhalefet milletvekillerinin Meclis oturumlarına katılmaları, iktidar partisini telaşlandırmış, Demokrat Parti’nin “sine-i millete” döneceği söylentileri yayılmaya başlamıştı. Muhalefetin meclisten ayrılması, partinin sine-i millet kararı alması Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını dış dünya karşısında zor durumda bırakabilir, çok partili hayata geçişin oluşturduğu olumlu ortamı tersine çevirebilirdi.

Ancak kriz beklenildiği gibi uzun sürmeyerek, Cumhurbaşkanı İnönü ve Celal Bayar arasında yapılan bir görüşmeden sonra sorun çözümlendi. İnönü, bir bildiri yayınlarak, karşılıklı saygı ve iyi niyetin geliştirilmesini ve Mecliste normal çalışmaların sağlanabilmesini istiyordu. Muhalefet grubu 27 Aralık’ta Meclis çalışmalarına katıldı. Bütçe ise 30 Aralık’ta 354 güvenoyuyla kabul edildi (Toker, 1991:159-160). Demokrat Parti siyasal yaşamının ilk yılını böylesi bir gergin ortamda tamamlarken dönüp geriye bakıldığında mücadelelerinin sonuçsuz olduğu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Aksine, partinin hedefleri yönünde aldığı yol gerçek bir başarı olarak nitelendirilebilirdi. Her şeyden önce, çok partili rejim Türkiye’de zor şartlar altında da olsa yaşama gücünü kanıtlamış, halk ortaya çıkan muhalefet imkânına sahip çıkmıştı (Eroğul, 1990:21).

12 Temmuz Beyannamesi Süreci

7 Ocak 1947’de Demokrat Parti 1. Büyük Kongresi, 906 delegenin katılımıyla Ankara’da başladı. Demokrat Parti kurultayı, Türkiye’de

demokratik gösterilerin, ilk olarak tarihe geçmeye layık bir toplantısı oldu. Kongre boyunca hiçbir delegenin konuşmasına kısıtlama getirilmedi. Herkes yılların verdiği hasretle demokrasi adına aklına geleni söyleme imkânı buldu. Kürsüye çıkan konuşmacılar sürekli, özgürlük ve demokrasinin ne derece değerli bir şey olduğunu söylüyorlardı (Aydemir, 1976:158).

Cumhuriyet Halk Partililer ve Cumhurbaşkanı, kendilerine yer ayrılmasına rağmen kongreye katılmadılar. Kurultayın açış konuşmasını yapan Celal Bayar, Anayasaya aykırı anti-demokratik yasaların kaldırılması, devlet başkanlığı ve parti başkanlığının birbirinden ayrılması, seçim kanununun demokratik ve güvenceli hale getirilmesi konularını gündeme getirdi. Kongrede ana hatlarıyla belirtilen bu değişikliklerin incelenmesi amacıyla bir komisyon oluşturulması teklifi oy birliği ile kabul edildi.

Demokrat Parti birinci kongresi sonunda kabul edilen “Hürriyet Misakı” ile daha sonra Haziran 1949 tarihindeki ikinci kongrede kabul edilen “Tesanüd Andında” yer alan sert ifadelerle dile getirilen taleplerin bir kısmı iktidar partisi tarafından yerine getirildiği görülmektedir. Bu bağlamda, seçimlerin yargı denetimine alınması, gizli oy açık tasnif yönteminin benimsenmesi, Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması, değişmez genel başkanlık sistemine son verilmesi seçim kanununun değişmesi gibi önemli değişiklikler yapılmıştır. (Dursun, 2018:88) Bu dönemde, DP ve CHP kongrelerinde alınan kararlar siyasal sistemin şekillenmesi ve muhalefet ve iktidar ilişkilerinin seyrinin tayin edilmesi noktasında önemli işlevlere sahip olmuştur.

Şubat ayının ilk haftasında yapılacak muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleri nedeniyle iktidar ve muhalefet ilişkileri daha da gerginleşti. Recep Peker kabinesi ise raporda belirtilen değişiklikler doğrultusunda hiçbir adım atmadığı gibi, zaman zaman yeni baskı kanunları getirebileceği uyarısında bulunuyordu. Öte yandan Demokrat Parti grubunun harekete geçerek, 1947 Haziran ayı başlarında parlamentoya anti-demokratik yasaların kaldırılması için verdiği

tekliflerin reddi ile Hürriyet Misakında dile getirilen kararın uygulanma yolu da açılmış oluyordu (Timur, 1991:57). Şubat 1947’de yapılan muhtar seçimleri, tekrar seçimlerde baskı ve hile yapıldığına dair iddiaları gündeme getirdi. Seçimlerden sonra yaptığı bir basın toplantısında Bayar, seçimleri bir “zor darbesi” olarak nitelendirdi (Eroğul, 1990:26). Ortaya çıkan bu son durum karşısında Demokrat Parti, yakında yapılacak olan milletvekili ara seçimlerine katılıp katılmama konusunda tereddüde düştü. İktidar partisi, muhalefetin seçimlere katılmasını sağlamak amacıyla, muhalefete seçimlerin dürüst yapılacağı vaadinde bulundu. Başbakan Recep Peker ise alışılmış üslubuyla, gerekirse muhalefeti zorla seçimlere sokma yanlısı idi.

Karşılıklı sert demeçlerle partiler arasındaki anlaşmazlık son aşamaya geldi. Demokrat Parti, iktidarın tutumunu protesto amacıyla İzmir’de bir miting düzenleyeceğini bildirdi. Bunun üzerine iktidar partisi daha hızlı davrandı ve Başbakan Recep Peker İzmir’e geldi. Cumhuriyet Halk Partililer büyük bir karşılama töreni hazırlamak amacıyla, okullardan öğrencileri toplamış, fabrika işçilerini bir günlük fazla ücret vermek suretiyle törene getirtmişti. Recep Peker’in İzmir’de yaptığı konuşmalarda muhalefete çok sert eleştiriler yöneltti. Sıkıyönetim, Polis, Seçim ve Basın Yasası gibi anti-demokratik yasaları savundu. Aynı gün Celal Bayar’ı İzmir’de çok daha büyük bir kalabalık karşıladı. Güvenlik güçlerinin tüm gayretlerine karşın halkı dağıtmak mümkün olmadı. İzmir halkı iktidar partisinin düzmece törenine böylece cevap vermiş oluyordu (Eroğul, 1990:26). Demokrat Parti genel idare kurulu, 6 Nisan’da İstanbul, Tekirdağ, Balıkesir ve Kastamonu’da yapılacak seçimlere katılmama kararı aldı. Bu karar üzerine seçimlere tek parti olarak giren iktidar partisi bu illerde seçimleri kazandı. Ara seçimlerde ilginç olan nokta katılım oranının düşük olmasıydı. Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerine göre yüzde altmış olan katılım oranı aslında bu oranın yarısı kadardı; hatta İstanbul’un bazı semtlerinde bu oran yüzde onlara kadar düşmüştü (Toker, 1991:174-175).

11 Temmuz 1947 akşamı radyo, siyasal tarihimizde “12 Temmuz Beyannamesi” olarak anılan bildiri yayınladı. Cumhurbaşkanı İnönü’nün ağzından yayınlanan bildiri, “Hükûmet reisi ve muhalefet lideri ile son günlerde memleketin iç durumu üzerindeki konuşmalarım ve bu hususta kanaatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir.” diye başlıyordu. Cumhurbaşkanı, siyasal partilerin, idare mekanizması karşısında eşit olduklarını ilan ediyor, aynı zamanda bunların ihtilalci metotlarla çalışmamaları gereğini dile getiriyordu (Toker, 1990:180). Bu bildirmede temel olarak, siyasal partilerin Türk demokrasisinin vazgeçilmez unsuru olduğu ve gelinen noktadan geri dönülemeyeceğinin özellikle iktidar tarafından anlaşılması gerektiği belirtiliyordu. Böylece iktidar, muhalefetin varlığına tahammül etmeyi ve onunla bir arada yaşamayı kabul ediyordu (Tunçay, 1983:2067). Diğer yandan Cumhurbaşkanı bu bildirmede, otoriter uygulamalardan bir bakıma sertlik yanlısı Recep Peker’i sorumlu tutuyordu. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı’nın Recep Peker’i savunması durumunda muhalefetin Meclisten çekilebileceği ve rejimin bir çıkmaza gireceği düşünüldüğünde 12 Temmuz beyannamesinin amacı ve Cumhurbaşkanı’nın niyeti daha iyi anlaşılabilir.

Hasan Saka Hükûmeti’nin Kurulması

Cumhurbaşkanı İnönü, 12 Temmuz Beyannamesini hazırlama aşamasında, Recep Peker’le görüşmüş ve beyanname hakkında başbakanla mutabık olduğunu bildirmişti; ancak Peker bu girişime yürekten katıldığını söylememiş aksine muhalif olduğunu belli etmişti. Cumhurbaşkanı İnönü de yeni gelinen noktada otoriter bir başbakanla siyaset yapılamayacağını anlamıştı. Bu nedenle İnönü, başbakanlığa getireceği yeni ismin arayışı içinde Temmuz ayının son günlerinde Cumhuriyet Halk Partisi ileri gelenleriyle bir dizi görüşme yaptı. Görüşmelere, Şemsettin Günaltay, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Falih Rıfkı Atay ve Hasan Ali Yücel katıldı.

Bu sırada Cumhurbaşkanı ile Peker arasında, kapatılan gazetelerin yeniden açılması konusunda karşılıklı sert mesajlar verildi.

İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, kapatılan gazetelerin yeniden açılması yönünde cumhurbaşkanından bir istekte bulunmuş, İnönü bu isteği başbakanı iletti. Peker, Cumhurbaşkanına bu durumu anlatmış, gazetelerin açılmasına muhalif olduğunu bildirmişti. Başbakanın bu cevabı üzerine İnönü, çok sert bir karşılık vermiş ve çevresine Peker'in kendi sözünü dinlemediği, kendi politikasını takip etmediği mesajını iletti. Bütün bu olayların sonucunda parti içinde Peker'e karşı bir muhalefet hareketi baş gösterdi.

Peker'i destekleyen bir grup milletvekili, Meclisin açılmasından sonra Meclis kulislerinde geniş bir propaganda hareketine giriştiler. Hedefleri, imkân olduğu ölçüde daha çok milletvekilini kendi saflarına çekmek, bu sayede Meclis grubunun desteğini alacak başbakanın Cumhurbaşkanına karşı bir hareketini, bir çıkışını mümkün hale getirmektir (Toker, 1990:197). 26 Ağustos 1947'de Cumhuriyet Halk Partisi Meclis grubu gergin bir havada toplandı. O güne kadar hep oy birliği ile karar alınan grup toplantısında alışılmadık şekilde sert tartışmalar ve hükûmete yönelik sert eleştiriler yapıldı.

Başbakan Peker konuşmasında, Cumhurbaşkanı ile görüş birliği içinde olduğunu, aralarında bir anlaşmazlığın bulunmadığını vurguladı. Daha sonra Başbakanın isteği ile güven oylamasına geçildi. Açık olarak yapılan oylamada, 303 milletvekilinin Peker'e güvenoyu vermesine karşılık, 35 oy olumsuz çıktı. Siyasal tarihimize "35'ler Grubu" olarak geçecek muhalefet grubu böylece oluşmuş oluyordu. Peker'e olumsuz oy veren milletvekilleri arasında şu önemli isimler de yer almaktaydı; Nihat Erim, Kasım Gülek, İsmail Rüştü Aksal, Hamdullah Suphi Tanrıöver, İhsan Hamid Tigrel, Suud Kemal Yetkin ve Ali Fuat Cebesoy (Toker, 1990:200). Recep Peker'in anti liberal ve katı siyasetine muhalefet eden bu grubun Cumhuriyet Halk Partisi'nin diğer milletvekillerine oranla daha genç olmaları yanında, bu grubun diğer bir özelliği de çoğunun aydın kişilerden olmalarıydı. Buna bağlı olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhalefet yıllarındaki önemli sözcüleri de bu grup arasından çıkmıştır (Turhan, 1991:170). 4 Eylül 1947'de yapılan Meclis

toplantısında, kabinede değişiklikler yapılmak üzere parti grubunun onayı alındı; ancak bu kez de 49 kişi aleyhte oy kullandı. Bu sırada bazı milletvekilleri kabinenin bir bütün olarak istifa etmesini istediler (Feroz-Bedia Turgay Ahmad, 1976:35). 5 Eylül'de başbakan, Milli Savunma, İçişleri, Tarım, Ekonomi, Çalışma, Ticaret ve Maliye Bakanlarını değiştirdi. Yeni hükümet İnönü'nün isteği üzerine Meclise sunuldu ve Meclis tatile girdi. 8 Eylül 1947'de kabine toplantısına İnönü başkanlık etti. 9 Eylül'de Recep Peker istifasını Cumhurbaşkanı'na sundu. Peker'in istifasıyla, Demokrat Parti muhalefeti karşısında sert bir mücadele yürütmek ve iktidarı bu yoldan sürdürmek dönemi son buluyordu (Aydemir, 1976:11).

Recep Peker'in başbakanlıktan istifası, muhalefet çevrelerinde olumlu karşılandı. Bu istifanın ardından, iktidar ve muhalefet ilişkilerinde eskiye oranla daha yumuşak bir üslubun hâkim olduğu söylenebilir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 9 Eylül 1947'de yeni hükümeti kurma görevini eski bir politikacı ve Lozan Konferansından arkadaşı olan Hasan Saka'ya verdi. Hasan Saka yeni kurduğu hükümetin programını Meclise getirmeden önce bir iyi niyet gösterisi olarak hükümet programını Demokrat Parti'ye verdi. Bu gelişmeler olurken, İnönü bir doğu gezisine çıktı. Bu geziye demokrat partiye bir jest olarak Demokrat Parti Milletvekili Nuri Özsan'ı da beraberinde götürdü. İnönü uğradığı illerde idare amirlerine, kamu görevlilerine, iktidar ve muhalefet arasında ayırım yapmamalarını, eşit davranmalarını istedi. İnönü'nün bu hareketiyle, iktidar ve muhalefet arasında tarafsız Cumhurbaşkanı görüntüsü vermek istediği söylenebilir. 13 Ekim'de Hasan Saka Mecliste programını okudu ve güven oylamasına gidildi. Muhalefet adına Mecliste konuşan Adnan Menderes programı, "şüpheli, tereddüt içinde ve akılcılıktan mahrum bir programsızlık örneği" ifadeleriyle tanımlandı (Feroz-Bedia Turgay Ahmad, 1976:37).

Demokrat Parti'de Bölünme: Millet Partisi

Siyasal havanın yumuşaması ve iktidar partisiyle bir diyalog ortamına girilmesi, muhalefet partisini olumlu ve olumsuz

yönlerden etkilediği söylenebilir. Muhalefet üzerinde baskının ezici olduğu dönemlerde mümkün olan tek politika, alabildiğine sert bir muhalefetti. Bu dönemin kapanmasıyla, İnönü’yü ikna etmek, Cumhuriyet Halk Partisi’ndeki ılımlıları ikna etmek gibi yeni politika alternatifleri ortaya çıktı (Eroğul, 1990:33). Demokrat Parti yöneticilerine 1. Büyük Kongrede kabul edilen “Hürriyet Misakının” uygulanması yönünde baskılar gelmeye başlamıştı. “Hürriyet Misakı”, anti-demokratik kanunların kaldırılması için Demokrat Parti milletvekillerinin Meclisi terk edip “sine-i millete” dönmesini de öngörüyordu. Ancak Cumhuriyet Halk Partisi kurultayında beklenen demokratik açılımlar gerçekleştirilmemişti. Bunların yanında Demokrat Parti yöneticilerine yöneltilen en büyük eleştiri, İnönü’nün parti başkanlığından ayrılmasını sağlayamamış olmalarıydı.

Demokrat Parti içindeki tartışma, milletvekili maaşlarına yapılan zam ile ilgili olarak ortaya çıkmıştı. Aralık ayında Meclise milletvekili maaşları ile ilgili bir zam teklifi geldi. Demokrat Parti grubu bu teklifin reddedilmesini kararlaştırdı. Bu karara rağmen iktidar partisinin desteklediği önerenin Mecliste kabulü kesin gözü-küyordu. Bu durumda Demokrat Parti milletvekillerinin hangi yolu izleyeceği sorusu ortaya çıktı. Parti yöneticileri, zam teklifine olumsuz oy verilmesini, zamlar Meclisten geçtiği takdirde de maaş farklarının partiye bağış olarak geri ödenmesi kararı aldılar (Karpaz, 1967:187). Mecliste yapılan oylamada Demokrat Partili milletvekili İsmail Silivrili, teklifin lehinde oy kullanarak, “aleyhte oy kullanarak zamları almaktansa, lehte oy kullanıp zamları almanın daha namuslu bir davranış olacağını” söyledi. Bu gelişmeler olurken, 17 Ocak’ta yapılan İstanbul il kongresinde muhalifler arasındaki anlaşmazlık su yüzüne çıktı. Demokrat Parti’nin yeni bir partinin kuruluşuna yol açacak şekilde iki gruba ayrılacağı ile ilgili söylentiler dolaşmaktaydı.

İlk aşamada Demokrat Parti’den beş milletvekili ihraç edildi. Bunlar, General Sadık Aldoğan, Kemal Silivrili, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu ve Osman Nuri Köni idi. Bu durum üzerine genel idare kurulundan altı kişi, ihraç edilenlerle aynı görüşü paylaştıklarını

göstermek için üyelikten çekildiler. Bu sırada Meclis grubu partiden çıkarılmaları tanımadığını bildirdi. Böylece Demokrat Parti içinde çok ciddi bir bunalım ortamı başlamış oldu. Kurucular, genel idare kurulu ve Meclis grubu arasında bir otorite kavgası hüküm sürmeye başladı. Demokrat Parti Meclis grubu bu bunalım sonucunda üyelerinin yarısını kaybetmiş oldu. Böylece kısa bir dönem içerisinde Demokrat Parti grubu, önemli bir darbe ile karşılaşarak hemen hemen iki eşit parçaya bölünüyordu (Feroz-Bedia Turgay Ahmad, 1976:40).

12 Nisan 1948'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla, Demokrat Parti'de, ihraç edilen ve istifa eden milletvekillerinin ne yönde hareket edeceği sorusu sorulmaya başladı. Partiden uzaklaştırılan milletvekilleri Mayıs ayından itibaren kendi içlerinde örgütlenme çabası içine girdiler. Bu milletvekilleri 10 Mayıs'ta "Müstakil Demokratlar Grubunun" kurulduğunu açıkladılar. Grubun sözcüleri, Ahmet Tahtakılıç, Hasan Dinçer ve Hasan Bozca idi. Grup üyeleri ayrı bir parti kurmaktansa bu yolu seçtiklerini belirtmelerine rağmen aslında bu, yeni bir partinin kuruluşuna giden bir adım olarak kabul ediliyordu.

Demokrat Parti'de bu gelişmeler yaşanırken Hasan Saka kabinesi 8 Haziran'da istifa ettiğini açıkladı. Bu istifanın amacı, Recep Peker kabinesinin istifasında olduğu gibi radikal değişikliklere yol açmak olmayıp, sadece kabinenin ıslah edilmesiydi. Hükûmetin istifasından önce Cumhurbaşkanı İnönü, muhalefet liderlerinin de görüşlerini aldı. Hükûmetin istifası içinde şu açıklama yapıldı. "Başbakan Hasan Saka içinde bulunduğumuz genel şartlara göre, hükûmet durumunun yeniden tetkik ve mütalaalarına fırsat vermek üzere istifa etmiş ve istifası kabul edilmiştir". Aynı gün Hasan Saka'dan yeni hükûmeti kurması istendi. 9 Haziran'da da Hasan Saka kabinesini açıkladı (Toker, 1990:211).

Millet Partisi'nin kuruluşu 20 Temmuz 1948 tarihinde resmen açıklandı. Bu parti çoğunlukla, Demokrat Parti'nin yönetiminden ve geleneksel disiplininden yakınan muhalifler tarafından kurulmuştu.

Partinin önde gelenleri Kenan Öner ve Hikmet Bayur’dur. Millet Partisi’nin genel başkanlığına Hikmet Bayur getirilirken, fahri başkanlığa Mareşal Fevzi Çakmak getirildi. Millet Partisi kurucularının büyük bir kısmı halen milletvekili olan, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti’den ayrılmış kişilerdi. Millet Partisi’nin bir programı gerçekleştirmeyi amaçlamaktan çok, birtakım ahlaki prensiplerin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla kurulduğu bildirilmişti. Bu parti özel ve siyasal hayatta ahlaki egemen kılmak, aile kurumunu yüceltmek, halka ve gençliğe ulusal duyguları aşlamak ve devlet ve hazine çıkarlarını öne sürerek yapılan haksızlıkları yok etme amacıyla olduğunu ileri sürüyor ve bu yolda bürokrasinin baskısıyla mücadele edeceğini açıklıyordu (Feroz-Bedia Turgay Ahmad,1976:42).

Millet Partisi’nin bir diğer önemli amacı da halkı Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında gizli bir anlaşmanın olduğuna inandırmak ve Demokrat Parti’nin yerine geçmektir. Millet Partisi, sürekli olarak Demokrat Parti hakkında “muvazaa” iddialarında bulunmuş ve bu tip iddialarını 1950 seçimleri öncesine dek sürdürmüştür (Burçak, 1979:158). Millet Partisine daha sonra Meclisteki Müstakil Demokratlar Grubu ve Afyon Karahisar’da kurulmuş olan “Öz Demokratlar Partisi” de katıldı (Turhan, 1991:170). Demokrat Parti, Millet Partisi’nin kendisine yönelttiği “danışıklı muhalefet” suçlamasının haksızlığını ispat etmek için iktidar partisine karşı daha sert bir muhalefet yapma ihtiyacı duyuyordu. Bu dönemde iktidar ve muhalefet arasında 12 Temmuz Beyannamesinin getirdiği sakin bir ortam hüküm sürmekteydi. Bu sükûnet, hükûmetin Ağustos 1948’de Meclise getirdiği yeni seçim kanunu nedeniyle yeniden bozuldu.

Seçim Kanunu Tartışmaları ve Hükûmet Sorunu

Ocak ayında hükûmet seçim kanununu değiştirmek üzere kendi parti grubundan yetki almıştı. Bu çalışmalar hem büyük ümitler uyandırmış hem de bu konuda hükûmeti samimiyetsizlikle suçlamak imkânını geçici olarak ortadan kaldırmıştı. Çalışmalar tamamlanıp

Meclise sunulunca, getirilen hükümlerin yetersizliği, muhalefete kendini göstermek için aradığı fırsatı vermiş oldu. Demokrat Parti, yasayı yetersiz bulduğunu ilan etti ve seçimlerde yargı denetimini şart koştuğunu bildirdi (Eroğul, 1990:36) Yeni seçim kanunu tartışmaları yapıldığı sırada ülkede yeni bir ekonomik kriz kendini göstermeye başladı. Piyasada birçok temel malın yokluğu çekiliyordu. Demokrat Parti, bu kriz ortamından yararlanarak iktidarı sert bir şekilde eleştirmeye başladı. Artık, 12 Temmuz Beyannamesiyle iktidar ve muhalefet arasında oluşan “bahar havası” sona ermiş, Demokrat Parti iktidara karşı savaş ilan etmişti.

Demokrat Parti'nin seçimlere katılmayacaklarını ilan etmesi üzerine Hasan Saka hükûmeti, seçim kanununda bazı değişiklikler yapıp, yeni tasarının 1 Temmuz'da görüşüleceğini bildirdi. Muhalefetin tepkisi nedeniyle görüşmeler bir gün geriye bırakıldı. Bunun yanında taviz verilerek parti temsilcilerinin seçim kurullarında bulunması kabul edildi. Ancak Demokrat Partililer tasarımı yine de yetersiz buldular ve tasarının oylanacağı gün Meclisi terk ettiler. Hemen ardından Bayar, beklenen açıklamayı yaparak sonbaharda yapılacak ara seçimlere katılmayacaklarını açıkladı (Eroğul, 1990:37). Demokrat Parti, ara seçimlere katılmadı ancak tüm ülkede tertip ettiği miting ve toplantılarla iktidara yönelik sert eleştirilerini sürdürdü. Demokrat Partinin asıl hedefi 1950 seçimleri idi ve şimdiden hem meclis içerisinde hem de dışarıda muhalefetin çitasını yükselterek 1950 seçimlerinden iyi bir sonuç alarak iktidara gelme stratejisi izlemeye başladı. 17 Ekim 1948'de ara seçimler gerçekleştirildi ve seçimleri Demokrat Partinin boykot etmesi nedeniyle süreç çok sönük geçti. Demokrat Parti'nin, seçime katılma oranını yüzde 10 olarak açıklamasına karşılık, CHP katılma oranının yüzde 40'ı aştığını açıkladı. Demokrat Parti, seçimlerde yolsuzluk ve baskı yapıldığı ile ilgili iddiaları meclis kürsüsünden birçok defa dile getirdi. Kasım ayında Meclis açılır açılmaz geçim şartlarının kötüleşmesi buna karşılık şekere zam yapılmış olması nedenini öne sürerek Demokrat Partili 18 milletvekili hükûmet aleyhine bir gensoru önergesi verdi. CHP ise, demokratik bir tavır sergilemek

adına gensoru oylamasında parti olarak evet oyu verdi ancak ertesi gün yapılan oylamada hükûmetin desteklenmesi ve gensoru oylamasında hayır oyu vererek hükûmetin yanında konum almayı kabul eden bir karar aldı. Demokrat Parti ise bu tercihin tutarsız bulunduğunu ifade ederek, CHP’yi samimiyetsiz davranmak ile suçladı ve görüşmelere katılmayacağını açıkladı.

Hasan Saka, hükûmeti, göreve geldiği günden itibaren zorluklar içinde sürdürmüş ve bu yüzden çok yıpranmıştı. Kendi partisi içindeki aşırı görüşlüler Saka’yı çok yumuşak olmakla; ılımlılar ise, yeterince yumuşak olmadığı için eleştiriyorlardı. Muhalefet ise, Hasan Saka’yı Peker veya Saraçoğlu’ndan farklı bulmuyordu. Bu nedenlerden dolayı Hasan Saka hükûmeti, 14 Ocak 1949’da istifasını sundu. Daha sonra kendilerine başbakanlık teklif edilen Hilmi Uran, Necmettin Sadak, Fuat Sirmen ve Nurullah Sümer bu teklifi reddettiler. Yapılan görüşmelerden sonra, Şemsettin Günaltay, yeni hükûmeti kurma görevini kabul etti. Günaltay, Mecliste programını okudu ve güvenoyu aldı. Programın yapısı, siyasal yönden ılımlı, ekonomik yönden ise, liberal sayılabilecek özelliklere sahipti. Hükûmetin çalışmalarını kolaylaştırmak için muhalefetin desteğini kazanma çabasında olduğu görülüyordu (Öztürk, 1968:337). Yeni hükûmet göreve başladıktan sonra, muhalefetin en çok üzerine gittiği seçim kanunu sorununa yönelmiş, yeni bir seçim kanunu hazırlamak için Profesör Erim başkanlığında bir komisyon kurulmuştu. Komisyon çalışmaları sonunda yine muhalefetin beklediği olmamış, demokratik bir seçim kanunu yerine, dünyadaki tüm seçim kanunlarının toplandığı bir “Pembe Kitap” hazırlanmıştı. Demokrat Parti ikinci büyük kongresi Ankara’da, 20 Haziran 1949’da çalışmalarına başladı. 12 Temmuz Beyannamesinin Demokrat Parti saflarında ortaya çıkardığı bölünmelerin, ilk olarak bütün örgüt huzurunda tartışılması ve bir sonuca bağlanması, bu kongrenin önemini artıran bir husus olarak ortaya çıkmıştır. Demokrat Parti kongresi sonrası Günaltay hükûmeti, bazı demokratik adımlar attı. Bu bağlamda, muhalefetin radyodan yararlanmasına izin verildi. Bu süreçte yeni seçim kanunu da

hazırlanarak, dört profesör, Yargıtay ve Danıştay'dan iki üye ve üç avukattan kurulu bir bilim heyetinin incelenmesine sunuldu.

Günaltay hükûmeti döneminde yapılan önemli icraatlardan biri, 4 Mayıs 1949'da İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması olmuştur. Muhalefet üzerinde zaman zaman bir baskı aracı olarak kullanılan İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun kaldırılması, demokratik yönetime geçiş aşamasında önemli bir adım olarak sayılabilir. Günaltay hükûmeti zamanında yapılan diğer bir değişiklik ise, önceki hükûmetler tarafından benimsenen laiklik anlayışının kısmen terkedilmesi ve bu doğrultuda, ilkokullarda din dersi okutulmaya başlanması, imam-hatip kursları ve ilahiyat fakültelerinin açılması olmuştur. Bu değişiklikler, partinin radikal kanadı tarafından, cumhuriyet devrimlerinden taviz verilmesi olarak yorumlanırken, muhalefet tarafından olumlu karşılanmıştır (Karpas, 1967:199). Yeni seçim kanununu hazırlamak üzere bilim adamları ve hukukçulardan oluşan komisyon, Eylül ayında hazırladıkları yeni seçim kanunu tasarısı hakkında siyasal partilerin görüşlerini istedi. Demokrat Parti, tasarının kendi partilerinin beklentilerini karşılamaktan uzak olduğunu ve 16 Ekim 1949'da yapılacak ara seçimlere katılmayacaklarını açıkladı. Aynı şekilde Millet Partisi de hazırlanan seçim kanunu tasarısına itiraz etti. Bu koşullar altında, 16 Ekim ara seçimleri gergin bir ortamda yapıldı. Muhalefetin boykotu nedeniyle seçimleri Cumhuriyet Halk Partili adaylar kazandı.

Seçim kanunu sorunu kesin bir çözüme bağlanmadıkça, çok partili rejimin bir türlü güvenceye kavuşamayacağı gerçeği, bu son seçim denemesinden sonra herkes tarafından anlaşılmış oldu. Cumhuriyet Halk Partisi son bir direnişten sonra, Aralık ayında seçimlerin yargı güvencesine bağlanmasını kabul etti. Böylece dört yıldır siyasî hayatın en büyük sorunu haline gelen seçim kanunu sorunu çözümlenmiş oldu. Demokrat Parti, seçim kanunu Meclisten geçinceye kadar bu konudaki görüşlerini ve kanunun olumsuz yanlarını dile getiriyordu. Bu doğrultuda parti içerisinde inisiyatif olarak 7 Ocak'ta, Ankara'da 200 delegenin katıldığı çalıştay

düzenledi. Bu faaliyetin hedefi aslında seçim kanunu üzerindeki kararlılığın ve konuya gösterdiği hassasiyeti güçlü bir biçimde göstermekti. Toplantının sonunda bir açıklama yayınlanarak, seçim kanununun demokratik esaslara bağlı olarak düzenlenmesi bu olmadığı takdirde Demokrat Parti'nin seçimlere katılmayacağı uyarısını yineliyordu. Bu uyarı üzerine Başbakan Yardımcısı Nihat Erim, böyle bir durum söz konusu olduğu takdirde muhalefetin yerinin bir şekilde doldurulacağı gerektiği takdirde, CHP listelerinden bağımsız adaylara yer verilebileceğini ifade etti.

Demokrat Parti'nin seçim kanunu nedeniyle hazırlayıp kamuoyuna açıkladığı bildiri iktidar partisi tarafından sert bir şekilde cevaplandırıldı. Başbakan yardımcısı Nihat Erim, bir partinin seçimden kaçması halinde, yerinin boş kalmayacağını, gerekirse Cumhuriyet Halk Partisi listelerinde bağımsızlara yer verebileceklerini söyledi. Demokrat Parti adına Adnan Menderes, Erim'in demecine sert bir cevap verdi ve bu karşılıklı açıklamalarla Türk siyasî hayatında önemli sonuçlar yaratacak 1950 seçimlerinin oldukça gergin sürecine girilmiş oluyordu. 7 Şubat 1950'de yeni seçim kanunu tasarısı Mecliste görüşülmeye başlandı. Seçim kanunu tasarısı, gizli oy, açık sayım ve yargı denetimi ilkeleriyle o güne kadar uygulanan seçim kanunlarından çok daha demokratik bir niteliğe sahipti. Demokrat Parti'nin uzun bir süredir üzerinde durduğu seçimlerde yargı denetiminin bu yeni kanunla hayata geçirilmesi, Demokrat Parti'nin tasarımı ilke olarak desteklemesi sonucunu doğururken, Millet Partisi, tasarıya yetersiz olduğu gerekçesiyle destek vermedi.

Seçim Kanunu Meclisten çıktıktan sonra, her üç partinin de seçim faaliyetleri büyük ölçüde ülke düzeyine yayıldı ve hızlandı. Kapalı salon ve açık hava mitingleriyle yoğunlaşan kampanyalarda partilerin karşılıklı olarak birbirlerini suçlama yoluna gitmeleri siyasî havayı gerginleştirdi. Yine de 1946 Seçim kampanyalarına oranla daha olumlu bir ortam bulunuyordu. Cumhuriyet Halk Partisi, geçmiş kampanyalara kıyasla muhalefet partileri gibi seçim meydanlarına tüm kadrosu ile gidiyordu.

Seçim günü yaklaştıkça tüm dikkatler seçim gününe çevrilmişti. Bu dönemde siyasal konulara ilgi çok yüksek derecelere ulaştı. Örneğin, yalnızca Elazığ'da 600'den fazla kişi milletvekili adaylığı için başvurdu. Partililer yoğun bir çalışma içine girdiler. Demokrat Parti, Nisan ayında milletvekili adaylarını açıkladı. Bu sırada Demokrat Parti'ye iki önemli katılma bu partinin durumunu güçlendirdi. Bunlardan ilki, Yargıtay Başkanı Halil Özyörük, ikincisi Atatürk'ün eski arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'du. Cumhurbaşkanı İnönü, muhalefetin durumunun iktidar partisine oranla daha iyi olması ve halkın desteğinin bu partiye artarak devam etmesi karşısında, Mart ayı sonlarında tarafsız cumhurbaşkanı rolünü terk ederek, Demokrat Parti aleyhine yürütülen kampanyanın başına geçti (Eroğul, 1990:44). 14 Mayıs gününe doğru partilerin faaliyetleri de hızlandı. Bu hızlanışla beraber siyasî havada gerginleşmeye başladı. Bu arada muhalefetin desteklediği genel af kanununun görüşülmesi seçimlerden sonraya bırakıldı.

14 Mayıs 1950 Seçimleri

14 Mayıs 1950 seçimleri sakin bir ortamda yapıldı. Seçim sonuçlarına göre, Demokrat Parti büyük bir çoğunlukla Meclise girdi. Seçimlerde, Demokrat Parti, 4.242.831 oyla 408 milletvekili çıkardı. Demokrat Parti toplam oyların yüzde 53,59 'ünü aldı. Cumhuriyet Halk Partisi ise, 3.163.096 oy alarak oyların yüzde 39,98'ini aldı ve Meclise 69 milletvekili sokabildi. Seçime giren üçüncü parti olan Millet Partisi, ancak 240.209 oyla yüzde 3,03 oranına ulaşabildi. Millet Partisi'nin kazandığı milletvekili sayısı bir oldu. Bu seçimlerde bağımsız adaylar toplam 267.955 oy ve kullanılan oyların yüzde 3,4'ünü aldı ve Mecliste 9 bağımsız milletvekili temsil şansı elde etti (Yeşil, 1988:135). 1950 seçimlerinde oluşan parlamentoda milletvekillerinin sosyolojik kökenlerine bakıldığında, milletvekillerinin yaklaşık yüzde 4'ü ilkökul, yüzde 7'si ortaokul, yüzde 11'i lise, yüzde 78'i de üniversite mezunudur (Altan, 2008:6)

Seçim sonuçlarına göre, partilerin aldığı oylarla çıkardıkları milletvekili sayısı arasındaki fark, seçimlerde çoğunluk sisteminin

uygulanmasından kaynaklanıyordu. Demokrat Parti’nin karşı çıkmasına rağmen Cumhuriyet Halk Partisi tarafından desteklenen çoğunluk sistemine göre, on milletvekili çıkaran bir ilde, seçime katılan iki partiden biri oyların yüzde 49’unu, diğeri de yüzde 51’ini almışsa bu on milletvekilinin hepsini de yüzde 51 oy almış parti kazanıyordu. Böylece oy veren seçmenlerin yüzde 49’u Mecliste temsil edilemiyordu. Örneğin, Trabzon ilinde oyların yüzde 48,4’ünü alan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili çıkaramadı. Aynı durumdaki Urfa (yüzde 48,11), Sivas (yüzde 48,53), Ordu (yüzde 49,72), Samsun (yüzde 41,04) gibi illerde Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilliklerinden hiçbirini elde edemedi. Ülke genelinde de iktidar partisi tüm oyların yüzde 40’ına yakın bir kısmını almasına rağmen, milletvekilliklerin ancak 69’unu elde edebildi (Aydemir, 1968:166). Metin Toker, seçim sisteminin adaletsiz bir yapıda olduğunu belirterek, eğer nispi temsil sistemi uygulanmış olsaydı, Cumhuriyet Halk Partisi’nin yaklaşık üç kat daha fazla milletvekili çıkaracağını ifade etmektedir (Toker, 1990:26) Buna karşılık, çoğunluk sistemini Cumhuriyet Halk Partisi’nin, nispi temsil sistemini de Demokrat Parti’nin istediği düşünülürse, iktidar partisinin seçim öncesi, seçim sisteminden yararlanma planının geri teptiği ve bir anlamda “kazdığı kuyuya kendisinin düştüğü” söylenebilir.

Seçimlerden sonra Demokrat Parti iktidara ne kadar hazır değilse, Cumhuriyet Halk Partisi de muhalefete o kadar hazır değildi. Özellikle iktidar partisi ileri gelenleri böyle bir iktidar değişikliğini beklemiyordu. Demokrat Parti yöneticileri de bir iktidar beklemiş olsalar bile, bunun böyle bir Meclis çoğunluğu ile geleceğini düşünmemişlerdi. Her ne sebeple olursa olsun Demokrat Parti’nin kazandığı başarı bir zaferdi. Cumhuriyetin kuruluşundan beri ilk kez iktidar serbest seçimlerle ve halk tarafından değiştiriliyordu. Diğer yandan 14 Mayıs 1950 seçimleri Türk halkının güven duyduğu koşullarda nasıl bilinçli oy kullanacağını kanıtlayan ilk büyük seçim olma özelliğini taşımaktadır. Büyük ve sessiz yığınların görülmemiş desteği ile Demokrat Parti’nin, cumhuriyeti kuran ve 23 yıl gibi uzun bir süre tek başına ülkeyi yöneten tek parti iktidarına karşı böyle bir

zafer kazanması, artık siyasal muhalefetin bir daha vazgeçilemeyecek bir şekilde yerleşmesinin yolunu açmıştır. Bu nedenle 1950'deki iktidar değişikliği aynı zamanda bir rejim değişikliği, tek parti, tek şef düzeninden parlamenter demokrasiye geçiş anlamına da gelmektedir.

Seçimlerden sonra Şemsettin Günaltay Hükûmeti istifasını sundu ve yerine Adnan Menderes Hükûmeti kuruldu. Cumhurbaşkanlığına 22 Mayıs 1950'de Celal Bayar, Meclis Başkanlığına Refik Koraltan seçildi. Yeni hükûmet de aynı tarihte kurularak göreve başladı. Yeni hükûmet programı 29 Mayıs 1950'de Başbakan Adnan Menderes tarafından Meclis kürsüsünden okundu. Menderes hükûmeti, 2 Haziran'da Meclisten güvenoyu aldı ve artık Demokrat Parti iktidarı dönemi başlamış oluyordu.

1950 seçimleri kuşkusuz Türkiye'nin yakın siyasal tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Ülkeyi uzun bir süre tek parti olarak yönetmiş bulunan Cumhuriyet Halk Partisi, iktidarı kaybetmiş, Türkiye'de ilk kez, iktidar serbest ve dürüst seçimler yoluyla el değiştirmiştir (Çakmak, 1988:24). Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerindeki başarısı analiz edilirken, genellikle ağırlıklı olarak taşra küçük burjuvazisi olarak tanımlanabilecek olan kesimden oy aldığı ileri sürülmektedir. Bu düşünce yanlış olmamakla beraber seçim sonuçlarına bakıldığında Demokrat Parti'nin büyük şehirlerden de azımsanmayacak düzeyde destek aldığı Cumhuriyet Halk Partisi'nin de bazı küçük yerleşim birimlerinden yüksek düzeyde oy aldığı görülmektedir CHP en az oyu İstanbul'da (yüzde 24,3) en çok oyu da Sinop'ta almıştır (yüzde 61,8). Demokrat Parti İstanbul'dan yüzde 52,7 destek sağlarken, Sinop'ta Millet Partisinin gerisine düşerek yüzde on düzeyinde oy alabilmiştir. İzmir'de de Demokrat Parti 58,6 Cumhuriyet Halk Partisi ise 42,8 düzeyinde destek sağlamışlardır. İllerin kendilerine has sosyo-ekonomik yapıları ve aday profillerinin farklılığı oy oranları arasında il bazında değişiklik yaratmış olduğu görülmekle beraber partilerin ülke genelinde birbirine yakın oy oranları yakalamış olduğu söylenebilir. Genel olarak, Demokrat Parti'nin küçük taşra burjuvazisi, geleneksel

kesimler ve büyük kentlerde yaşayan yoksul halk tabakalarından destek alırken, CHP’nin aşiretler, büyük toprak sahipleri ve bürokratik kadrolar tarafından desteklenmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da özeline bakıldığında, CHP’nin DP’ye göre genelde daha yüksek oranlara ulaştığı görülmektedir. Osmanlı’dan Cumhuriyete geçerken feodal ilişkilerin değişmemiş olması, hükûmetlerin aşiretler üzerinden kitlenin kontrolünü sağlama mekanizmasının çalıştığı ve devletle iç içe geçmiş olan CHP’nin bu bölgedeki aşiret grupları tarafından desteklenmeye devam ettiği söylenebilir. Ancak yine de feodal yapıların Demokrat Partiye azımsanmayacak düzeyde oy vermesi CHP’nin kazanamaması ihtimalini de düşünerek kendi varlıklarının devamını sağlama noktasında almış oldukları bir tavır ve konsolide edilmesi güç olan bölgenin küçük kentlerinde yaşayan muhafazakâr seçmenin desteği biçiminde de açıklamak mümkün görünmektedir. Menderes Hükûmeti kuruluşunun hemen sonrasında seçmene verdiği sözleri tutmak adına önemli tasarruflarda bulunmaya başladı. İlk olarak öncelikle ordunun komuta kademelerinde mülki idare amirleri arasında değişiklikler yapıldı. 16 Haziran 1950’de de ezanın Arapça okunmasını yasaklayan kanun yürürlükten kaldırıldı. Mecliste bu konu görüşüldüğü sırada CHP’liler de kanunun aleyhinde bulunmadılar. Bürokraside yapılan atamalar da yeni hükûmetin takdiri olarak değerlendiriliyordu. 14 Temmuz 1950’de Demokrat Parti hükûmeti yeni bir beyaz sayfa açarak genel af ilan ederek cezaevlerini boşalttı. Bu af genel olarak olumlu yansımalar yaparken, muhalifler tarafından suçluların saliverilmesi olarak değerlendirilerek eleştirildi.

Bu gelişmelere CHP ciddi bir tepki vermedi. Millî Mücadele’yi başarıyla sonuçlandıran, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin devamı olan, cumhuriyeti kuran, 27 yıl ülkeyi yöneten parti, henüz muhalefete alışmamıştı. Gerçi CHP’nin yayın organı durumunda olan Ulus Gazetesi’nde komutanların değişmesine ilişkin bir-iki eleştiri yazısı vardı. Ancak CHP’liler Arapça ezan

yasağının kalkması konusu görüşülürken kanunun aleyhinde olmadılar. CHP'li birçok milletvekili, komutanların değişmesi ve valilerin tasfiyesini de yeni hükûmetin tasarrufu olarak değerlendirdiyordu. DP hükûmetinin aldığı önemli kararlardan birisi de 25 Temmuz 1950 günü alınan Kore Kararı oldu. Hükûmet, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin talebi üzerine 4500 kişilik Türk Savaş Birliği'nin Kore'ye gönderilmesine karar verdi. Bu karar ile Demokrat Parti dış politikada yönünü tamamen batıya çevirerek ABD'nin başını çektiği blok içerisinde güvenilir bir ülke olma yolunda önemli bir adım atmış oluyordu. Ancak bu karar ülke içerisinde de büyük boyutta tepkilerle karşılandı çünkü Türkiye cumhuriyet döneminde ilk kez çok uzak bir coğrafyada ve kendisiyle ilgili olmayan bir savaşa aktif bir biçimde katılma kararı alıyordu. Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur, Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkarak, bu girişimin Birleşmiş Milletler ideali için değil, ABD'nin çıkarları için atılmış bir adım olduğunu ifade ediyordu. CHP'nin ise bu karara tavrı çok net bir tavır alamayarak sadece muhalefetin görüşü alınmadan hükûmet tarafından bir karar alınmış olduğunu söyleyerek eleştiride bulunuyordu. Gerçekten de bu karar TBMM tatilde olduğundan dolayı hükûmet tarafından alınmış ve Kasım ayında TBMM'ye getirilerek onaylanmıştı.

Takip eden süreç içerisinde yerel seçimler gerçekleştirildi. Seçimlerde Demokrat Parti yüksek düzeyde bir başarı göstererek 600 belediyenin 560'ını kazandı. Başbakan Menderes yerel seçim zaferi ile ilgili olarak, "Türk milleti Halk Partisi'ni 14 Mayıs'ta iktidardan tasfiye etmişti, 3 Eylül'de de muhalefetten tasfiye etti" diyerek yerel düzeyde de iktidarı CHP'den geri aldığını ifade ediyordu (Eroğul, 1990:93). TBMM'nin dokuzuncu dönem çalışmaları ile on yıl sürecek olan Demokrat Parti çoğunluğuna sahip meclis çalışmaları da başlamış oluyordu. Dokuzuncu dönem çalışmaları 1 Kasım 1950 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın açılış konuşması ile başladı. Bayar, konuşmasının başlangıcında, "Türk milletinin hür iradesiyle ve serbest bir Seçimle burada toplanmış bulunan siz hakiki mümessillerini hürmetle selâmlarım.

Sayın milletvekilleri arkadaşlarım, Memnuniyetle görmekteyiz ki, demokrasi rejimi yurdumuzda huzur ve sükûn içimde yerleşmiş bulunuyor. 14 Mayıs seçimleri memleketimizde hukuk devletinin tam temellerini, hiçbir kuvvetin sarsamayacağı bir şekilde atmıştır.” diyerek 1950 seçimleriyle çok partili demokrasiye geçiş ve TBMM’de yeni kurulmuş olan bir partinin çoğunluğa sahip olmasının Türk demokrasisi açısından önemi üzerinde durmuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

Siyasal sistem bağlamında değerlendirildiğinde, Türkiye’de 1950 seçimleriyle gerçekleşen iktidar devri, Türkiye’nin Batı tipi bir demokrasiye geçiş aşamasında önemli bir adımdır. 1946-1950 yılları arasında siyasal ve toplumsal muhalefetin tek parti rejimine karşı verdiği mücadele, tek parti rejiminin yeniden kurulmasını imkânsız hale getirmiştir. Diğer yandan uluslararası politik sistem açısından rejimini demokratikleştiren bir Türkiye’nin artık batılı ülkelerin kampında yer almasına engel olacak demokratik olmayan yapısının ortadan kalkmış olması batı yöneliminin önünü açmıştır. Bu yeni dönemle birlikte demokrasinin geliştirilmesi ve yerleştirilmesinde en önemli görev on yıl iktidarda kalacak Demokrat Parti’ye düşmekteydi. Ancak 1950 seçimlerinden sonra, tek part döneminden miras kalan alışkanlıklar sürmüş, Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi giderek demokratik rejimin temel değerlerini örseleyen tutumlar içerisine girmişlerdir. CHP ve merkezi seçkinler çevreyi temsil eden bir partinin seçimle işbaşına gelmesini hiçbir zaman doğal bir durum olarak görmemiş, Demokrat Parti döneminin geçici bir süreç olduğunu, seçimle olmasa da başka yollarla iktidardan uzaklaştırılması gerektiğine inanmışlardır.

1946’dan önceki Cumhuriyet Halk Partisi’nin gücüne erişen Demokrat Parti, on yıl süren bir tek başına iktidar döneminden sonra Türk Siyasal Hayatından bir askerî darbe ile uzaklaştırılmış, Türk demokrasi tarihinin en karanlık dönemlerinden biri olan 1960 döneminde ülkeye on yıl başbakanlık yapmış olan Adnan Menderes ve iki bakan arkadaşı asılarak idam edilmişlerdir. Böylece tek parti

iktidarına halk desteği ile son veren bir siyasal parti olan Demokrat Parti, Türk siyasal hayatına hazin bir sonla veda etmiştir. 27 Mayıs darbesi cumhuriyet tarihindeki ilk askerî darbe olması ve kendinden sonraki süreçte özellikle silahlı kuvvetler ve hükûmet arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkide oluşan güç dengesini belirlemesi bakımından ayrı bir yere sahiptir. Darbe sonrası biçimlendirilen anayasal yapı, yürütmeyi zayıflatarak devlet iktidarının güçlenmesi sağlamış, Demokrat Parti benzeri, aynı toplumsal tabana dayanan bir partinin iktidar olma ihtimaline karşı gerekli “önlemleri” almıştır. 27 Mayıs darbesi, anayasal ve yasal düzenlemelerle sivil alan karşısında orduya ait bir alan yaratarak ordunun kendine has dokunulamaz ve kontrol edilemez bir alana sahip olmasını sağlamıştır. Ordu, on yıllık periyotlarla yaptığı müdahalelerle bu alanı hiçbir biçimde terk etmeyeceği ve sivil siyasî hayatın da kendi tercihleri doğrultusunda şekillendirilmesi için gereken tüm eylemleri yapabileceğini göstermiştir.

Kaynakça

- Ahmad, F. ve Bedia, T. (1976). *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Akşin, S. (1988). “Demokrat Parti'nin Kurulması”. *Tarih ve Toplum*, C. 9, S. 53, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altan, C. (2008). “Türkiye’de 1950-1960 Dönemi Milletvekillerin Sosyolojik Özellikleri”. *Dumlupınar Üniversitesi SBE Dergisi*, (22):23-36.
- Aydemir, Ş. S. (1976). *İhtilalin Mantığı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Barutçu, F.A. (1954). *Siyasi Anılar (1939-1954)*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Burçak, R. S. (1979). *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*. Ankara: Olgaç Matbaası.
- Cem, İ. (1982). *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Çakmak, C. (1988). “1950’li Seçimler ve Demokrat Parti”, *Tarih ve Toplum*, C. 9, S. 53. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çavdar, T. (1983). “Demokrat Parti”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:VI. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dilipak, A. (1990). *Menderes Dönemi*. İstanbul: Beyan Yayınları.

- Dursun, D. (2018). *Türkiye’nin Siyasal Hayatı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: İmge Yayınları.
- Cillov, H. (1972). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları.
- Işıklı, A. (1972). *Sendikacılık ve Siyaset*. Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları.
- Karatepe, Ş. (1992). *Darbeler Anayasalar ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayınları.
- Karpat, K. (1958). *Turkey's Politics the Transition to Multi-Party System*. Princeton-New Jersey: Princeton University Press.
- Karpat, K. (1967). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Kepenek, Y. (1984). *Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Keyder, Ç. (1992). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1978). “Türk Demokrasisinin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenlerin Rolü”, *A.Ü. SBF Dergisi*, 33(1-2): 213-247.
- Öztürk, K. (1968). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Programları*. İstanbul: Ak Yayınları.
- Sunay, C. (2010). “Demokrat Parti”, *Türkiye’de Siyasal Partiler*. Ed. Turgay Uzun, Ankara: Orion Yayınları.
- TBMM Tutanak Dergisi*. Cilt 2, (1.11.1950)
- TBMM Tutanak Dergisi*. Cilt 18, (11.06.1945)
- TBMM Tutanak Dergisi*. Cilt 3, (18.12.1946)
- Tekin, Y. ve Okutan, Ç. (2011). *Türk Siyasal Hayatı*. Ankara: Orion Yayınları.
- Timur, T. (1991). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toker, M. (1991). *Demokrat Parti’nin Altın Yılları 1950-1954*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Toker, M. (1990). *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye’de Siyasi Partiler*. İstanbul: Doğan Kardeş Basımevi.
- Tunçay, M. (1983). “Demokrat Parti”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 8. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Turhan, M. (1991). *Siyasal Elitler*. Ankara: Gündođan Yayınları
- Ülman, H. (1967). *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)*. Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları
- Yalman, A. E. (1971). *Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1970)*, C. IV. İstanbul: Rey Yayınları.
- Yeşil, A. (1988). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.